

Б. В. АДЛЕИБА

АСОВЕТТӘ АҦСНЫ 60 шықуса АХЫТЦУЕИТ

Б. В. АДЛЕИБА

АСОВЕТТӘ АПҢСНЫ 60 шықуса АХЫТҬУЕИТ

Ашәкуҭыжьырҭа «Алашара»
Аҟуа — 1981

5.9 (2Г-6Аб)
А31

Аҭакзыҧхықуу аредактор
Қырҭ. ССР Анаукақуа ракадемиа Ачлен-корреспондент, апрофессор Г. А. ЗИЗАРИА

М623(06)-81

© Ашәҟуҭыжьырҭа «Алашара», 1981 ш.

Аҧсынтәыла, Аҧсны — аҧсуаа абас изышьҭоу рыҧсадгьыл, — лакуҭас иҧшӡоу, даҽаҷьара иуҧымло зхатә ҧсабаратә цәахаа зхоу тәылоуп. Уи иаҽыкуыршоуп ажәҩан иаҭәа аҧштәы змоу амшын, иҟуашкакароу ауапақуа рыла иҭаҳәҳәоу ашьха еибаркырақуа, ахьхьаҳәа илеиуа аӡҭаҽҽақуа, еилаарцыруа анаҟуақуа... Ӡынгьы-ҧхынгьы, алшықусанык, амра ашәахуа қаруақуа адгьыл чашәра иаҭәа иқуҧхоит...

Аҧсны — алегендақуа иртәылаҽацәуп, — Нарҭаа — ҧсра зқум аепос афырхацәа иртәылаҽацәуп, Абрыскьыл — анцәа иҽагыланы иқуҧоз, ажәлар рыхьчараз иқугылоз аҧсуа Прометеи иҧсадгьыл ауп... Еицырдыруа усуп Аҧсадгьыл аинтересқуа зыхьчо дара ажәлар шракуу.

Аҧсуа жәлар ирылшеит ртәылаҽацә ахақуиҭреи ахьыҧшымреи азаагара, амилаҭтәи асоциалтәи ргуаҟра иаҽагыланы жәлар рымчразы ақуҧараҽы аиааира ргеит, шәышықусала ирымаз аҕарреи аҭарадареи аҧыхны, асоциалисттә економикеи акультуреи рыҳаракырақуа рышҟа ихалеит.

Асимволтә ҭакы амоуп Асовет Қырҭтәылеи, Асовет Аҧсни, ареспублика Акоммунист партиеи асовет жәларқуа ирызкыу риешьа-

ратә ҭаацәараҽы гурҕьарала иазгуарҭо 60 шыкуса рхыҭра хьзырхәага ахьакушәаз КПСС XXVI аизара ду аҭоурыхтә қуҭаракуа ҳажәлар ирнаҭаз аполитикатәи аҷьатәи гушьҭыхра дуззa аамҭа.

Асовет жәлар зегьы реиҧш, ареспублика аҷьажәлар гушьҭыхра дуззала, еицҽакны ибзиоуп ҳәа ахҳәааны ирыдыркылеит КПСС Ацентр Комитет Амазаныҟугаҿ хада аҿыза Л. И. Брежнев «КПСС XXVI аизара ду иазкны Асовет Еидгыла Акоммунист партиа Ацентр Комитет Аҳасабрбеи аҿнуҭҟатәи адәныҟатәи аполитика аусхк аҟны апартиа изаамҭанутәи ауснагзатәқуеи» ҳәа иҟаиҭаз ажәаху аҽы иазгуаҭоу, аҧҟаракуеи, арбаракуеи, алкаакуеи.

Аизара ду акуҭаракуа агуазыҳәара ҳазҭо аперспективакуа ҟарҭоит акоммунисттә еинҭәылара амҿала, жәларбжьаратә усеицура арҽиарала, аҭынчреи асоциалтә прогресси рзыхәан акуҧарала СССР ҧхьаҟа ацаразы. Абри еилыхха иҟоу апрограммала еибыҭоу асовет уаа уаҭәтәи амш агурагара рыманы иазҧшуеит. «Ҳара ҳажәлар ирдыруеит, — иналкааны иазгуаҭоуп КПСС Ацентр Комитет Аҳасабрбатә ажәаху аҽы, — ирымоу зегьы рхатә ҷьала иаҧҭоуп, рхатә шьала ихьчоуп. Ҳара ҳоптимистцәоуп, избанзар аҷьа амч агура аагоит. Ҳтәылеи ҳажәлари ргура аагоит. Ҳара ҳоптимистцәоуп, избанзар ҳпартиа агура аагоит, иаадыруеит — уи иазгуанаҭо амҿа, — ииашоу мҿаны ишыҟоу!

Рныҳәа лаша азгуаҭауа, аҧсуа жәлар, автономтә республика аҷьажәлар зегьы ргуаҭаҟынза инаганы ирыдыркылеит абарҭ ажәаҟуа рҭоурыхтә иашара, избанзар ҽыцәаара зкум ленинтә идеиакуа рныррала, Акоммунист партиа анапхгара ҟуш ала ауп излалыршахаз СССР ажәларкуа риешьаратә ҭаацәараҽы Аҧсны аҷьажәлар милаҭрацәала еилоу рҭаацәара знысыз 60 шыкусатәи амҿа хьзырхәага.

I

Аҭоурых ажәытәзатәи аҧсуа дгьыл ахура ҕуҕуакуа азыннажьит. Ашәышыкусакуа раҧхьагьы уи аҭеицәа араҟа ашьаарҭәыратә куҧара мҿаҧыргон ҭҿа змамкуа иааауаз аҳәаанырцәтәи ампыҭахалаҿцәеи аргуаҟҿцәеи ирҽагыланы.

Арыцхаракуеи агуаҟракуеи рыхганы акун аҧсуаа ахакуиҭра шроуаз, изныкымкуангьы адгьыл анызаара аамҭа иҭагылахьан. Аха ҽыц еиҭагылоз абиҧара ран лгуҳәҧыхш ирыланаазон Аҧсадгьыл абзиабареи ахакуиҭраз ахамеигзареи. Рхьыҧшымреи рыҟазаареи рзы ашәышыкусалатәи рыкуҧараҽы урҭ еикудырхеит рбызшәа гуакьа, ркьабзкуа, адоуҳатә культура ду аҧырҭеит, идырҽиеит зхатә ҷыдара змоу, аестетикатә нырра амчи аформакуа реиуеиҧшымреи рыла иҷьоушьаша абаҟакуа.

Аҧсуа жәлар рфырхаҭаратә куҧараҽы еснагь ирныруан аешьаратә қырҭуа жәлар рыжәҿахыр. КПСС Ацентр Комитет Аполит-

бнуро ачленрахь акандидат, Қырҭтәылатәи акомпартиа Ацентр Комитет актәи амазаныҟуаҩ Е. А. Шевардназе XXXIV Аҧснытәи аобласттә партконференциаҿы иҳәаз ажәаҟны ишазгуеиҭаз еиҧш, «аҧсуа жәлари ақыртуа жәлари рҭоурыхтә лахьынҵақуа иузеиҟумҭхо ҕуҕуала еимадоуп. Зқьышықусала урҭ еиванхоит, аишьцәа гуакьақуа ишрыхуҭоу еиҧш ргурҕьаракуеи ргуаҟракуеи еицеиҩыршоит».

Қырҭтәылеи Аҧсынтәылеи рыжәларкуа рҟушра ибзиазаны иааҧшуеит зымчхара дузаз Урыстәыла рхатәгуаҧхарала иадларц ианаамҭаз иахьырызбаз. Убриалагьы урҭ ацәыхьчан асулҭантә Ҭырқутәылеи ашахтә Ирани хымҧада ирзыҧшыз аныҙаара.

Урыстәылатәи аҳәынҵқарра алалара апрогрессивтә ҵак дузза аман Қавказ ажәларкуа зегьы ҧхьаҟатәи реконоикатәи, рполитикатәи, ркультуратәи рҿиаразы. Араҟа аколониатә режим шышьақургылазгьы, аҿадцаразы аҭоурыхтә акт еицырдыруа аиҭакра ҟанаҵеит дара рыҧстазаара аганкуа зегьы рҿы. Хуҭакахьалагьы, абри аныҧшит Аҧсны аҿиара аҭоурых. Абри аамҭазы Урыстәыла культурала азаагуахаразы аҭагылазаашьа маншәалакуа ҟалеит. Аурыс интеллигенциа рхатарнакцәа аҙәырҩы XIX ашәышықуса актәи азбжазы ҳара ҳтәылаҿацә аҟны иаахьан, иагьаанрыжьит уи акультура аҭоурых аҿы ашьта ҵаула.

Иҳәазар азхоит, адекабрист А. А. Бестужев — Марлински иныррала, еицырдыруа аҧсуа ҵарауаҩ С. Т. Ажәанба дшалагаз ижәлар ретнографиа беиа аҭҵаара. Аинрал Н. Н. Раевски—Амшынеикуаҿыкутәи ацәаҳәа аиҳабыс данықаз — азҵаара ыкуиргылеит Аҧсны ахуҳахутратә адгьылкуаарыхреи, аҧсыҙкреи, атехникатә культуракуеи рырҿиаразы. Уи иара убас зегьраҧхьаза ахшыҩзышьтра аитеит Аҧсны ахаҳәарацәатә маден шықаз. 1840 шықусазы Раевски еиҿикааит Аҟуатәи аботаникатә баҳча. 1862 шықусазы иҟатцан аҧсуа алфавит. Уи еикуиршәеит иналукааша аурыс бызшәадырҩы, кавказтцааҩ П. К. Услар. 1865 шықусазы итытцит аурыс ҵарауаҩ, аинрал И. А. Бартоломеи инапхгарала, аҧсуа интеллигенциа рхатарнакцәа алархуны, Акомиссиа ҷыда еикунаршәаз раҧхьаҙатәи аҧсуа нбан.

Аха абарт апрогрессивтә аурыс интеллигенциа ахатарнакцәа рганахьала иҟаз ацәырҵра бзиакуа иахуҭаз анырра ҕуҕуа рзықатомызт амилат еибацәымҕра алазырҵәоз ахратәра аколонизатортә политикаҿы.

Аха урҭ активла иаҿагылон Қавказ ажәларкуа рсоциалтәи рмилаттәи ргуаҟра, рыҧстазареи, ркультуреи, рхатә шьақугылашьеи цәымҕрала азықазаара. Абри акуҧара аҿаманадон аимпериа дузза зегь зымҽхазкыз, уи асоциалтә шьатақуа — аекономикатә шьақугылашьа зырхыцхыцыз жәларызегьтәи атцысра ду. Хуҭакахьала, Аҧсынтәыла аҧьажәлар ирымаз ацәымҕра ааҧшит 1866 шықусазы ажәлар бҧьар — шьтыхла рықугылараҿы. Усҟантәи аамҭазы абас еиҧш иҟаз, иарбанзаалак-

гьы ақугыларенҧш, уи рыцҳашьарада ашьаартҷәыра илакуаҳаны. Абри аамҭазы аҧсуа жәлар ирхыргеит рҭоурых аҿы зегьреиҳа итрагедиоу адаҟьақуа руакы — амҳаҷьырра. Аҧсуаа рыбжеиҳараҩык мчыла идәықуҭан асулҭан Ҭырқутәылеи Ааигуатәи Мрагылара егьырҭ атәылақуеи рышҟа. Урҭ уаҟа ирхысит иуадаҩу ухаҿы иузаамго аҧышәара хьанҭақуа.

Иҳаҩсыз ашәышықуса аҩбатәи азбжазы иҟалаз абарҭ ахҭысқуа зегьы аҧсуа жәлар рымчқуа дыркуадеит, урҭ рыдгьыл иазааргеит агуаҟреи аилаҧыххаареи.

Аха XIX ашәышықуса анҭәамҭазы араҟа нап аркхоит ауаажәларратә политикатә ҧсҭазаара аетап ҿыц. Уажәтәи ашәышықуса аналагамҭазыҭәҟьа, Александр Ҭулукиҙе иалахурала, Аҧсны ишьақугылеит асоциалтәдемократиатә организациа. Уи рыцхрааит амарксисттә-ленинтә идеиақуа араҟа ралартҷәара, аҷьажәлар рклассҭә хдырра аизҳара.

1905-1907 шықусқуа рзы Аҧсны имҩаҧысуаз, Серго Орҷьоникиҙе зхадараҿы дгылаз ареволиуциатә хҭысқуа шаҳаҭра руеит актәи аурыс революциа аан ауасхыр шышьҭарҭоз аурыс пролетариатә фырхацәа рнапхгарала аҳратәратә Урыстәыла иаргуаҟыз ажәларқуа иакыу рреволиуциатә фронт.

Абарҭ ашықусқуа рнаҩсангьы Аҧсны имҩаҧысуаз ахҭысқуа убри аҟынҙа урызҿлымҳахартә иҟаназоуп VI (Прагатәи) Урыстәылазегьтәи апартиатә конференциа аусураан В. И. Ленин иаҭахны изиҧхьаҙаз Аҟуатәи

апартиатә организациазы адырраҭарақуа инҭкааны ранҭара.

Абарҭ ашықусқуа рзы ленинтә партиа иалалеит, активла ареволиуциатә усура амҩа ианылеит аҧсуа жәлар рҭеицәа хьҙырҳәагақуа: Ефрем Ешба, Нестор Лакоба, Самсон Картозиа. Урҭ аҧышәара иахысхьаз ареволиуционерцәа — ленинеццәа Серго Орҷьоникиҙе, Миха Цхакаиа уҳәа егьырҭгьы инарывагыланы, активла аиҿкааратәи апропагандатәи усура мҩаҧыргон, аҷьажәлар ирылараазон Ленин ипартиа шакуу урҭ асоциалтәи амилаҭтәи хақуиҭтәра рызҭо.

Октиабр дуҙҙа ажәытәҙатәи адгьыл амш ҿыц азаанагеит. Адунеи зегьы зырхыҷхыҷыз «Аврора» илегендартәу аҭоурыхтә хысбжьы Қавказ ашьха шлақуа рҟынҙагьы иааҙеит. Абри атәы ибзианы иҳәеит апоет Алыкьса Лашәриа:

Ҿа мрак гылеит
Нева ахыку,
Убасҟан
рабҷьар
рыҧсы надкыл,
Аҧсуаа гылеит
Ленин дныку.

Аҧсны заҭааира изызҳауаз ареволиуциатә процесс Октиабр Дуҙҙа аиааира анагоз аамҭазы Аахыҭ-Қавказ аҿы иҟалеит аполитикатәи аекономикатәи қуҧара акрыз-

ҭазк'уа ахушҭаарақуа ируакны. Араҟа хашҭра зқум 1918 шықусазтәи ааҧынразы ишьақугылеит Асовет мчра. Аҷьажәлар акраамҭа инеиҧынкыланы ареволиуциа рыхьчон, еигӡомызт ршьа икарҭәоз, еигӡомызт рыҧсҭазаара ахаҭа.

Убасҟантәи амшқуа рзы агазеҭ «Правда» аҿы «Қавказ иҟоу аҭагылазаашьа» захьӡу астатиала И. В. Сталин иҩуан: «Ермантәыла зегьы аҿагылеит Тифлистәи «аиҳабыра» ҳәа зхы иахьӡызҭаз аузурпаторра... Бақуа — Аахыҭ-Қавказ аҿы Асовет мчра ахырҧуҧуарҭа... абҷьар шьҭыхны ишьақунарҧуҧуоит Аахыҭ-Қавказ ажәларқуа рзин, амчқуа зегь рыла аҿаннашәоит Асовет Урыстәыла ашҟа иамоу аимадара еиқунархарц. Ҳара абраҟа атәы ҳамҳәеит Аҧсны афырхаҭара иаанарҧшыз, уи ҧьеҩла иқугылеит Тифлистәи «аиҳабыра» рбанда еиқуаҭәақуа ирҿагыланы, бҷьаршьҭыхла иагьахьчоит... Аҟуа».

Қонтрреволиуциала иҭахкааз Асовет Аҧсны ацхыраара арҭарц ирыҳәеит Ленини Асовет Урыстәылеи. Аҧснытәи Арра-революциатә комитет ахантәаҩы Ефрем Ешба Владимир Илиа-иҧа ихьӡала идәыкуиҭаз ателеграммақуа руакы иаҳәон: «Анхаҩцәеи аусуҩцәеи рдепутатцәа Рсовет Аҟуатәи ареволиуциатә комитет шәыҳәоит ирласӡаны адҭа рышәҭарц... Аҟуаҟа амшынтәи аршьаҟатәи мчқуа рдәықуҭара шаҭахыу азы... Аҟуа ҟалароуп совет фронтны, аҭагылазаашьа абри аҩыза адҭа ҟанаҭоит».

Амшынеиқуаҿықуаҿы, убраҟа Аҧсынгьы

налаҭаны, имҩаҧысуаз ахҭысқуа хшыҩзышьҭрала ирышьклаҧшуаз В. И. Ленин, ҧшрак ҳәа ҟамҭакуа ирыдиҭеит амшынтә мчқуа аҿагыларц асоветтә раион ҿыц иажәлоз аконтрреволиуциа. Аха уамашәаҭәҟьа ихьанҭаз аграждантә еибашьра аҭагылазаашьақуа даараӡа идыруадаҩуан Асовет Урыстәыла Аҧсны мҿхакы дула адгылара аҭаразы аплан анагӡара. 40 мшы заҭәык роуп усҟан иахьынӡаҟаз Аҟуа Асовет мчра. Аха абарҭ амшқуа ҭабыргыҭәҟьаны иаанхеит хашҭра зқум мшқуаны, ажәлар рреволиуциатә гуазыҳәареи Ленин иус азы ирымаз агурагареи зырлашаз шәахуаны. Агазеҭ «Прикубанскаиа правда» Кудрытәи афронт аҟны аибашьратә хҭысқуа ирзааҭгыло, иаҩуан: «Избаз ирҳәоит аҧсуаа хьаҭырц шырҭахымыз, патрона заҭәык шрымамызгьы, рҟамақуа ҭыхны раҧацәа ирыжәлон...»

Аахыҭ-Қавказ зегьы аҟнеиҧш, Аҧснытәи абольшевиктә организациа афырхаҭаратә қуҧара хьанҭа мҩаҧнагон Асовет мчра аиааира аргаразы. Убасҟаноуп уи аидеиақуа здызкылаз Дмитри Гулиа аҷьажәлар рахь абас ааҧхьара аныҟаиҭаз:

Шәгыл, дадраа! Шәаҧхьаҟа шәнеиха!
Ажәытәтәи аамҭа шәышьҭахь азшәырха,
Иҿеиқуоу аусқуа ҳтәыла иазшәырхиа,
Иахшәмырҧан аамҭа, есқьынгьы шәыхиаз!

Абарҭ аибашьцәа гумшәацәа дыруаӡәкын Ефрем Ешба. Усҟантәи аҭакҧхықуратә аамҭазы Москвантәи Ленин дааишьҭит уи акон-

трреволиуциа амчқуа ирҿагыланы ақуҧара аиҿкааразы. Абри ашьҭахь, авожд дуӡӡа иҧылара атәы игуаларшәауа, Е. А. Ешба иазгуеиҭон: «Арахь саара аламҭалазы Владимир Илиа-иҧа иҿы сыҟан, уи инҭкааны Қавказ аусура амҩаҧгаразы хаҭалатәи аинструкциақуа сиҭеит».

Абри аамҭазы активла рҿеиладырҭәон Аахыҭ-Қавказ зегьы аҟны еиҧш, Қырҭтәылеи Аҧсни рреволиуциатә мчқуа. Абри аганахьала акрызҭазк'уаз шьаҿаны иҟалеит Қырҭтәыла абольшевиктә организациақуа Қырҭтәыла Акоммунист партиа (абольшевикцәа) реиҭакра — РКП (б) иузаҟумҭхауа хуҭакны аҟаҭара. Қырҭтәылатәи КП (б) Аҟуатәи аокругтә комитет апартиатә риадқуа рырҕуҕуаразы аусура ду мҩаҧнагеит. Дук хара имгакуа Гагратәи,Гудоуҭатәи, Гумысҭатәи, Кудрытәи, Самырзаҟантәи ауездқуа рҟны жәабала иаҧҭан апартиатә комитетқуеи аиачеикақуеи. Гудоуҭатәи ауезд мацараҿы аус руан аибашьратә революциатә отриадқуа 14. Азанааҭеидгылақуа анапхгара рыҭаларазы Аҟуа еиҿкаан абольшевиктә усуҩцәа рцентр. 1920 шықуса ииун азы иаҧҭан акомҿареидгыла аокругтә комитет.

Аҧсны аҭагылазаашьа заҭааира ихьанҭахон, еиҳа-еиҳа иҕуҕуахон аменшевиктә шьажәыҩцәа рышҟа аҷьажәлар ироуз агуаҕ. Аусуцәеи анхацәеи апартизанцәа ирылалон, ақуҧара дырҿион аконтрреволиуциатә еиҳабыра ирҿагыланы. Еилаҳкаауан аменшевикцәа рырхуҭақуа, заҭааира иубарҭахон асолдаҭцәа

рреволиуциатә қугыларақуа, абольшевикцәа ридеиақуа гуацҧыҳәарыла апропаганда рызнауан уи аамҭазы ҧсышәала иҭыҭуаз агазеҭ «Аҧсны».

Қырҭтәылеи Аахыҭ-Қавкази рреволиуциатә ҭысра аҕуҕуахара ҕуҕуалаӡа иамадаз Аҧсны аҷьажәлар рполитикатә активра ашьҭыҭраҿы ацхыраара ҟарҭон аграждантә еибашьра афронтқуа рҟны Асовет Урыстәыла иагоз аиааира дуқуа.

Нхыҭ-Қавкази, Азербаиҷьани, Ермантәылеи Асовет мчра анышьақугыла аменшевиктә Қырҭтәыла асовет республикақуа рмацәаз иҭахеит. 1921 шықуса февраль азы иалгеит ирласӡаны Қырҭтәыла зегьы зымҿхазкыз жәларызегьы бҷьаршьҭыхлатәи рықугылара. Аменшевиктә еиҳабыра рышьҭахь Антанта амчқуа шгылаз ҳасаб азуны, Қырҭтәыла ареволиуциатә комитет аусуцәеи анхацәеи рыхьӡала В. И. Ленин ишҟа аҳәара ҟанаҭеит. Бақуаҟа, Серго Орҷьоникиӡе иахь абри аҩыза аҳәара дәықунаҭеит Аҧснытәи ареволиуциатә комитетгьы.

Усҟан икьыҧхьыз Аҧснытәи Аревком аҧсуа жәлар рахь иҟанаҭаз ааҧхьара иаҳәоит: «Агура ганы ҳаҟоуп адунеи ажәларқуа рҷьажәлар рыхьчаҩ дуӡӡа — Асовет Урыстәыла мап шацәнамк'уа ҳақуҧара хьанҭаҿы аешьаратә цхыраара ҳаҭара».

Урыстәыла акузаргьы, абжьы рықунаргеит ареволиуциатә қуҧара иагулагылаз Қырҭтәылеи Аҧсни рааҧхьарақуа. В. И. Ленин иҟаиҭаз арбарала Г. К. Орҷьоникиӡеи С. М.

Кировн напхгара ззыруаз Ар Ҟаҧшь архуҭакуа бҧьаршьҭыхла иқугылаз Қырҭтәыла аҧьажәлар ирыцхраарц ииаит. Февраль 25 азы Қарҭ иахашәыршәырит Абираҟ Ҟаҧшь.

Иара убри аамҭазы IX Ар Ҟаҧшь архуҭакуеи ареволиуциатә нхаҵытә хеидкыла «Ҟьараз» аотриадқуеи ииаирала ҧхьаҟа идәықулеит. Рыцхашьарак зламыз аидысларақуа ҟалеит, хуҭакахьала, Пҵсоуи Бзыҧи аҳиаскуа рбжьара, Афон Ҽыц. Апартизантә қуҧара мҵаҧысуан Аҧсны егьырҭ аранонқуа рҿгьы. РКП(б) Ацентр Қомитет Қавбиурои хаҭала уи анапхгаҵ гумшәа Серго Орҧьоникизеи хыкукыла ақуҧара хадара арҭон ҳтәылаҽацә аҟны Асовет мчра аиааира аргаразы. «Ар Ҟаҧшь рхала рхы ачарҳәара азыруан, — ҳәа иҵуан Аҧснытәи Аревком ашҟа С. Орҧьоникизе, — рыргуаҟыҵцәа ирҿагыланы Аҧсны бҧьаршьҭыхла иқугылаз аусуцәеи анхацәеи рыцхырааразы имнеизҭгьы».

1921 шықуса март 4 азы Асоветқуа рбираҟ Аҟуа иахашәыршәырит. 1921 шықуса март 31 азы Аҧсны Ареволиуциатә комитет анапхгаҵцәа В. И. Ленин иахь идәықурҵеит арадиограмма: «Аҧьажәлар рҭахрала иит Асоциалисттә Советтә Республика ҽыц — Аҧсны. Хыҧхьаҙарала имачу ажәлар рсоветтә республика еилыхха иубартоу ҽырҧшыгоуп Ар Ҟаҧшь рхақуиҭтәратә роль дуззa шынаргзо азы, насгьы иианарҧшуеит Октиабртәи ареволиуциа Дуззa иҿыцны ҵаҧхьа ишырҿасыз ажәлар мачқуа рыргуаҟыҵцәа — атәылақуа

зегьы римпериалистцәа, урҭ рматуцәа — асоциал-чарҳәаҵцәа».

В. И. Ленин ихьзала идәықуҵан иара убасгьы ҭабуп хәа зҳәоз раҧхьаҙатәи ателеграммақуеи ашәкуқуеи. Урҭ рҟны Аҧсны ҽыц аҧьажәлар ирҳәон ршьа аҵыхутәантәи ацәыкубаргьы ишамеигзо Октиабр аиааирақуа рыхьчаразы, Ленин иидеиақуа ирызиашаны рыҟазааразы.

Ижәлар, итәылаҽацә рыҧстазаараҿы иҟалоз аепохатә хҭысқуа рзы агушьҭыхра дуззa иманы, хашҭра зқум амшқуа рымцаҧшь иагулҵуаз ҧхьаҟатәи аҧеиҧш лаша гук-ҧсыкала дадныҳәалауа, аҧсуа шәкуҵҵ ҟаиматҭ Самсон Ҷанба дгурҧьаны иҵуан:

Ииаит ахамышҭыху Октиабр ду!
Ҽнак имацәысны ианаадыды,
Ашәшьы еиқуатҵәа анааимкьа,
Амырхуага хаа ҩыкуччеит!

Аҧсуа жәлар рҭоурых аҿы ииаит аера ҽыц — ахақуитра, аразкы лаша зцу аҧстазаара ачаҧара аера. Абри аиааира дуззa мариала ирмоуҙеит. Уи азы иатаххеит аболшевикцәа рпартиа аҽанышәара дуззақуа, Ленин итҵаҵцәа иашақуа хьатра зқумыз ртахра, аҧсуа жәлар, Аҧсны аҧьажәлар зегьы рфырхатцаратә куҧара. Абиҧаракуа ргуалашәараҿы еснагь иҟазаауеит афырхацәа ҟаиматқуа, ленинтә гвардиа ақуҧаҵцәа иашақуа рыхьзқуа — Ефрем Ешба, Нестор Лақоба, Самсон

Қартозиа, Николаи Сваниӡе, Николаи Ақырҭаа, Севериан Кухалеишвили, Георги Атарбеков, Константин Макаров, Дмитри Кобахиа, Дмитри Смирнов, Павел Зигуа, Павел Бигуаа, Игнати Аҩардан, Уасил Агрба, Максим Гобечиа, Мартин Тарнаа, Уасил Лакоба, Ҳаҵьараҭ Шамба, Алыкьса Агрба, Елызбар Кобахиа, Шамиль Хокерба, Ҟараман Апба, Иван Маан, Степан Қапба, Акоп Зеитуниан, Авҭандил Ҵьиқьиа, Риза Бибин-оглы, Филипп Ҭориа уҳәа егьырҭгьы.

Аҧсны Асовет мчра ашьақугылареи ашьақурҕуҕуареи рзы ақуҧараҽы абольшевикцәа рпартиа иацхырааҩ иашаны иҟан акомҽареидгыла. Абиҧарақуа ргуалашәараҽы еснагь иҟазаауеит Аҧсны Октиабр аидеиақуа рзы иқуҧоз раҧхьаӡатәи акомҽарцәа рыхьӡқуа — Акаки Ҭодуа, Евстафи Шамба, Константин Семерҵьиев, Владимири Бориси Ладариаа, Григори Гудаваӡе, Константин Гамисониа, Николаи Матараӡе, Амброси Кобахиа, Борис Волховски, Николаи Бокучава, Даҳир Ҳагба уҳәа егьырҭ аҩызцәа гумшәақуагьы.

Асовет мчра аиааира анага инаркны Аҧсны аҵьажәлар асоциализм аҳаракырақуа рахь ихало иалагеит. Урҭ идуӡӡоу, илашоу амҩала, Акоммунист партиа анапхгарала есымшааира иҕуҕуахон, еиҳа еилыхха аҽаанарҧшуан — ажәларқуа реиҩызара дуӡӡа. Аха иара убри аамҭазы, абарҭқуа зегьы аҽыцаартыҩцәа, агуаҕьра змаз аҧшыхуҩцәа, ауаатәыҩса ҧхьаҟатәи рҭоурых амҩа азышьҭаҭара зҽазызк'уаз рзы имариаз мҩамызт.

Ҳарҭ иахьа гуадура дуӡӡала, ҳаҭырқуҭара ҕуҕуала ҳабацәеи ҳашьцәа еиҳабацәеи хьаҭра зқумыз рфырхаҭара ҳшазыҟоу аарҧшуа, иаҳҳәоит урҭ абиҧарақуа рлахьынҭазы ирыдыркылаз, ҭабыргыҭәҟьаны иҭоурыхтәу аҭакҧхыкура атәы, шьаҽа-шьаҽала аҧсҭазаара ҽыц ргылауа урҭ зиааиуаз, ихьанҭаӡаз ауадаҩрақуа ртәы. Убри азыҳәаноуп ҳара лассы-лассы изаҳгуалашәауа Нестор Аполлониҧа Лакоба Аҧсны усҟантәи аамҭазы асоциал-економикатә ҭагылазаашьа аганқуа зегьрыла иеилыкка ахушьара: «Иҟамызт изаҟаразаалакгьы наплакык. Амҩадара. Ақалақьи ақыҭеи рҽы — амлакра. Еилаҧыххаау акурортқуа. Иаркыу ашколқуа. Инеиҧынкыланы аҭарадара, алашьцара, амацарҧара, амцхаҭарақуа — абарҭ роуп 1921 шықуса аәҧынразы Аҧсны Асовет мчра анааиуаз иҟаӡаз».

Ҳара иаҳхаштуам Асовет мчра анышьақугыла аҧхьаӡатәи амшқуа инадыркны Москвеи абольшевикцәа рленинтә партиеи иҳарҭаз ахшыҩзышьҭра дуӡӡеи еснагьтәи рыцхыраареи.

Қавказ зегьы азеиҧш, Аҧсны акоммунистцәа рызгьы имҩақуҭагаз иаҭәаны иҟалеит 1921 шықуса апрель 14 азы Владимир Илиаиҧа Ленин «Қавказ акоммунистцәа рахь» ҳәа иааишьҭыз аҭоурыхтә шәҟуы. Абри ашәҟуаҽы ареволиуциа авожд дуӡӡа иуснагӡатәны иқуиргылеит милаҭрацәала еилоу Қавказ «абуржуазиа ахаан ирымбацыз, абуржуазиатә шьақугылашьаҽы ҟалашьа змам милаҭтә дунеи иҽырҧшыганы» аҟаҭара, иазгуеиҭеит ишырҽиатәыз аелектрификациа, адгьылқуа рҭар-

бара, адәныҟатәи адунеи ашҟа атауреикушара мҽхакы ҭбаала арҿиара, аҵьажәлар рекономикатә ҭагылазаашьа аиҕьтәра. Аахыҭ-Қавказ ареспубликақуа қуҿиарала аргыларазы хымҧада иаҭахыз ҭагылазаашьаны. Қавказ акоммунистцәа арбара рзыҟаҭан рреспубликақуа рҷыдарақуа ҳасаб рзыруларц, апартиа аполитика аус аҿы ҟушрала инарыгӡаларц шыруалу.

Асовет Социалисттә Республика Аҧсны аҧҭара даҽакы еиҧшымкуа акрызҭазк'уаз аҭакы аман. Инагӡахеит змилаҭтә ҳәынҭқарра зауз аҧсуа жәлар шәышықусалатәи рхуцрақуа.

1921 шықуса декабр азы Аҧсны Асоветтә Социалисттә Республика аиқушаҳаҭратә лагамҭақуа рыла иадлеит Қырҭтәылатәи ССР, 1931 шықусазы уи автономтә республикахь еиҭакын. Азҭаатәы абас аӡбара аҭак ҟарҭон асоциализм аргылареи, аешьаратә қырҭуа жәлари рполитикатәи, рынхамҩатәи, ркультуратәи усеицура арҕуҕуареи руснагӡатәқуа. Хьыӡҳәала абас еиҧш иҟаз ахатәгуаҧхара, наҟ-ааҟтәи агуреибагара, аиқушаҳаҭра, азинеиҟарара, ажәларқуа риешьаратә еиҩызара, реицхыраара, ҳақугуҕратә еиҧш еиладырҭәахит милаҭрацәала еилоу асовет ҳәынҭқарратә еидҭара, уи иарҭеит аинҭәыларатәи адоуҳатәи мчхара, ашьҭахьы даараӡа иҕуҕуаз аҧышәарақуагьы рыхгара алшеит.

Асоветқуа ртәыла ҧгара зқум, зымчхара дуӡӡоу аешьаратә ҭаацәараҿы Асовет Аҧсны

алшарақуа зегьы аиуит аекономикеи акультуреи рырҿиаразы ажәлар рбзазаратә ҭагылазаашьа аиҕьтәразы.

II

Асовет мчра аиааира анага Аҧсны аҭоурых аҿы аамҭа гурҕьаху ҟалеит атәылаҿацә аарыхратә мчқуа ҕуҕуала рырҿиаразы, аҧсабаратә беиарақуеи аҳауатә ҭагылазаашьақуеи иахьынӡазалшо ахархуара ашьаҭала, уи аекономика планеиуаршәала, инеишьҭаргыланы ашьҭыхразы.

Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет хықутәылатәи анапхгарала аобласттә партиатә организациа автономтә республика аҵьажәлар агуазыҳәара рнаҭон афырхаҭаратә иааирақуа ргаразы, урҭ рымҽхак аҧсҭазаара бзиазы, жәытәнатә аахыс ажәлар рлегендақуеи рашәақуеи рҟны иззышәаҳәоз, рхуцра иалаз раҭкыс еиҳаны.

Аҧсны асоциалисттә уаажәларратә еизыҟазаашьақуа рышьақургылараҿы акрызҭазк'уа анырра анаҭеит, насгьы жәлар рынхамҩа арҿиараҿы крызҭазк'уа шьаҿаны иҟалеит, еиҿырҧшны иугозар, идуу ааглыхратә центрқуеи анаплакқуеи раҧҭара. Абри иалҭшәаны аусуцәа ркласс ахыҧхьаӡара акырӡа иазҳаит.

Абарҭ ахҭысқуа ҳара еснагь иадҳҳәалоит Асовет Урыстәыла гукҧсыкала иаҳнаҭо ацхыраара дуӡӡа — абри еилхха иҟоу ҿырҧшуп

асовет республикақуа иакыу ртаацәараҽы азин еиҟаракуа зауз ажәларқуа зегьы рхатабзиаратә еизыҟазаашьа ҽыцқуа рзы. Убри азыхәаноуп ҳара еснагь ҭабуп хәа хәауа, изахгуалаҳаршәо Аҧсны иҽыцыз асоциалисттә ааглыхра раҧхьаҙатәи анаплакы — Аҟуатәи аҭатын фабрика аиқуршәагакуа шаагаз Нева ахықутәи ақалакь дузза, ареволиуциа агара ахьытцысуаз Ленинградынтәи. Иҧарыз, аилаҧыххаара иагулцны аарлаҳәа ашьақугылара иаҽыз Смоленсктәи агуберниа налшеит Гудоуҭа ақалакь аҽы азауад аргыларазы аиқуршәагакуа раашьҭра.

1926 шықусазы Жәлар Рынхамҩа Иреиҳазоу Асовет агеологиа-ҧшыхуратә партиа Тҟуарчал напы анаркит аҧшыхуратә усуракуа. Ари В. И. Ленин «Ҳамчқуа зегьы ҳарменгзакуа атәылаҽацә беиа аарыхратә мчқуа харҽиаларц» азы хәа, хаха иҟаиҵаз арбаракуа Аҧсны рынагзаразы ишьаҽаны иҟан. Владимир Илиа-иҧа иара убас амадентцхырҭақуа ахьеиқуиҧхьазоз азбаху иҳәеит Тҟуарчалтәи арацәаҵцхырҭақуагьы.

Тҟуарчал раҧхьаҙатәи ашахта дыргылон Донбасстәи ашьха аусзуҩцәа, аҭыҧантәи аусуцәа ҽарацәа — заа Донецктәи ашахтақуа рҟны аҽазыҟаҵарақуа ирхысыз. Аргылараҽы Аҧсны мацара акумкуа, мраҭашәара Қырҭтәыла ирацәаны аранонқуа рҟынтәи анхацәа ҽарацәа аус руан. Убарт роуп иҟазцазгьы амилаттә кадркуа ргуцә хада. Атәыла иаиуит зхатабзиара ҳаракыу арацәа. Аҧсны

ицәырцит аиндустриатә центр ҽыц — Тҟуарчал ақалакь.

Усҟантәи аамта иаҷыдаҟазшьаны иҟалеит наукатә шьаҭала ишьақургылаз, — уажәы адунеи зегь аҽы еицырдыруа ахушықусақуарыстәи аперспективатә дцақуа рынагзаразы акуҧара. Усҟан Аҧсны ирацәан раҧхьаҙа акуны иҽыцны иҟарцоз, изышьцыламыз.

Раҧхьатәи ахушықусақуа раан ишьатаркын атәылаҽацә аенергетикатә база. 1933 шықуса аламталазы Тҟуарчалтәи ГРЕС иоунажьит раҧхьаҙатәи ааглыхратә фымца.

Ареспубликаҽы ицәырцит, насгьы ирласны иҽно иалагеит ачаии аҭатыни рааглыхра, мехакы ҭбаала им@аҧысуан ам@аҟатцара. Хутакахьала, атемп ҳаракыи Амшынеиқуатәи анхам@а ашьтацара.

1940 шықусазы ареспубликаҽы иҟан, еиҽырҧшны иугозар, анаплак дукуа 147. Иара убри ашықусазы жәлар рынхам@аҽы ааглыхратә аалыц ахыҧхьаҙара иартәон 36,4 процент, 1926 шықусазы 2,9 процент ахьыҟаз рхатыҧан. Убри аамтаз ишьақугылон милатрацәала еилоу аҭыҧантәи аусуцәа ркласс.

Аҧхьатәи ахушықусақуа рышықусқуа раан акырза аҽеиҭанакит автономтә республика ақалакькуа — Аҟуа, Гагра, Очамчыра, Гал рхаҽра. Урт ҧаса ицәыцахаз апровинциатә уааҧсыра иреиланхартақуаны иҟаз уажәы автономтә республика административтәи ааглыхратәи, культуратәи центрқуаны иҟалеит.

Асовет Аҧсны аҧстазаара аҧхьатәи ашы-

қусқуа ирҭакы хаданы иҟалаз, агуазыҳәара зцыз аиҭакрақуа ирымҽхакыз ақалақьқуа рымацара ракуӡам. Урҭ еиҳагьы еилыхха иубартә ирымҽхаркит ақыҭақуагьы. Аҧсуа қыҭа асоциалисттә еиҭакрақуа рымҩала раҧхьаӡатәи ашьаҽақуа ируакхеит адгьыл азы Ленин идекрет ашьаҭала имҩаҧгаз аграртә реформа. 1921 шықусазы Аҧсны анхаҩыжәлар ироуит 40 нызқь десаҭын рҟынӡа апомешьчикцәа рыдгьылқуа. Асовет мчра урҭ ирынаҭон арыц жәлақуа, иаҧнаҭон аицхыраара агуҧқуа, аганқуа зегьрыла игуцаранак'уан. 1926 шықусазы Аҧсны зехьынцьара ақыҭанхамҩа хадаратәла ишьақургылан.

Аиҭашьақургылареи, аиҭарҽыцреи, аиҭарҽиареи Аҧсны аекономика аусхкқуа зегьы рҟны рымҩаҧысра акрызҭазк'уа апроцесскуа анымҧшырц залшомызт уи ауаажәларратә-политикатәи акультуратәи ҧсҭазаара. Абарҭ ашықусқуа рзы Акоммунист партиа анапхгарала, атәыла зегьы аҽеиҧш, автономтә республика аҽгьы иҟалеит акультуратә революциа ҭабырг. Абри иабзоураны ишәҭыкакаҷит формала имилаҭтәу, ҭакыла исоциалисттәу аҧсуа культура.

Аҧсны Асовет мчра шышьақугылазҭәҟьа, ашколтә ҭара ареформа азуны, иаартын аҧсуа, ақырҭуа, аурыс, аерман уҳәа егьырҭгьы ашколқуа.

30-тәи ашықусқуа рзы азыҟаҭара ду змаз акадрқуа рзы иҟалаз аҭахра иреиҳау аҭараиурҭақуа раҧҭаразы азҭаара ыкунаргылеит. Иацы рхуцра иалаз асоциалисттә ҭабыргхаҭа

иахьа аҭагылазаашьақуа рҽы аҧсҭазааратә зин аиуит — 1932 шықусазы автономтә республикаҽы иаҧҭан ҩ-ҭараиурҭак — Аҟуатәи арҭаҩратә институти Асубтропикатә культурақуа зегьеидгылоутәи ринститути.

Убарҭ ашықусқуа раан иаадыртуеит анаука-еилкааратә усҳәартақуа жәпакы, урҭ рхыҧхьаӡараҽы иҟан 1930 шықусазы иаҧҭаз абызшәеи алитературеи ирызкыз Аҧсуа институт. Уажәы ари Д. И. Гулиа ихьӡ зхыу Қырҭтәылатәи ССР Анаукақуа ракадемиа абызшәеи, алитературеи, аҭоурыхи ирызкыу Аҧсуа институт ауп.

Мҽхакы ҭбаала ирҽиахаз асоциалисттә ргылараан имҩаҧысуан аҧсуа литература ашьақургылареи арҽиареи. Абарҭқуа зегьы Аҧсны жәлар рпоет Д. И. Гулиа ихьӡ иадҳәалоуп.

Атәыла аиндустриализациеи ақыҭанхамҩа аколлективизациеи русхк аҟны Акоммунист партиа аполитика аиааира аргара, акультуратә революциа анагӡара, асоциализм аиааира аргара Асовет Еидгылаҽы икылнагеит ҳаҧсадгьыл, уи ахыҧхьаӡараҽы ҳавтономтә республика, аҧсҭазаара аганқуа зегьы рҟны шьаҭанкылатәи аиҭакрақуа рыҟаҭарахь. Абри аҽы асоциал-економикатәи ауаажәларратә-политикатәи еиҭакрақуа зегьы иреиҳау реихшьала акуны иҟалеит аҧсуа социалисттә милаҭ ашьақугылара. Аекономикатәи акультуратәи шәҭыкакаҷразы, асоциалтә еиҟараразы Аҧсны иреиҧьыз аҭеицәа шәышықусала рхуцра иалаз хьыӡла-ҧшала анаг-

ʒара акун уи. Аҧсуа жәлар еиҳагьы ҕуҕуала еилаҭәеит Акоммунист партиа акуша-мыкуша, избанзар уи аидеиақуа роуп абри аиааира дуʒʒа шьаҭас иаиуз.

Убри азыҳәаноуп ареспубликаҽы асоциалисттә ргылара напхгара аҭауа, аҧснытәи апартиатә организациа еснагь аҧсҭазаараҽы изынанагʒо изахьчо апартиатә риадқуа ракзаара ҕуҕуа, иҳацәтәыму ахырхарҭақуеи ахымҩаҧгашьақуеи иарбанзаалакгьы рцәырҭра иаҽагыланы нымшәарада изыкуҧо.

Инеидкыланы Асовет Қырҭтәыла аҟнеиҧш, Асовет Аҧсны аҷьажәлар рыкуҽиарақуа апартиеи аиҳабыреи ахушьара ду рырҭеит. 1935 шыкуса март 15 азы асоциалисттә ргылараҽы иаанарҧшыз акуҽиарақуа рзы Аҧснытәи Автономтә Советтә Республика ианашьан Ленин иорден. Аҧснытәи АССР 15 шыкуса ахыҭра иазкыз агурҕьаратә иубилеитә еилатәараҽы Асовет ҳәынҭқарра зегь иреиҳау абри аҳамҭа Аҧснытәи ЦИК Ахантәаҩы Н. А. Лакоба инапаҟны ииҭеит СССР ЦИК Ахантәаҩы Г. И. Петровски. Аҧснытәи ЦИК аиубилеитә сессиа ахьʒала Серго Орҷьоникиʒе иааишьҭыз адныҳәаларатә телеграммаҽы иҩуан: «Аҧсуа ҷьажәлар рхы иакуиҭхеижьҭеи жәоху шыкуса анҭуа амш аҽны, аҷьа бзиа избо Асовет Аҧсны иазынасҭиуеит аешьаратә салам, акуҽиара дукуагьы азеиҕьасшьоит аекономикатәи акультуратәи шәҭыкакаҷра амҩаҽы».

Аиубилеитә сессиаҽы ажәа ду иҳәеит Қырҭтәыла ЦИК ахантәаҩы Ф. И. Махараʒе. «Аҧсуа жәлар, — иазгуеиҭеит уи, — шәышықусала чҳашьа змамыз агуаҟра иҭагылан. Аҕацәа-аргуаҟыҩцәа рҽаныршәон зшьамхы азмырсуа абарҭ ажәлар рыкухра, аха урҭ рыхуаҽра рылымшеит. Аҭоурых аамҭақуа зегь раан аҧсуа жәлар аҽагылара ҟарҭон, аҕацәа зегьы хьаҭрада ирабашьуан рхьыҧшымра аикурхаразы».

1936 шыкуса март 4 рзы агазеҭ «Правда» аҧхьажәаҽы иналкааны иазгуанаҭон «Аҧсуа дгьыл чашәра аколнхарақуа ирнаҭоит ихьыҧштәылоу ацитрус шәырқуа, шә-тоннала ачаи, зыкь тоннала аҭаҭын, агеран, атунг, акаучук, уҳәа абольшевикцәа рнапала раҧхьаʒа акуны иаадрых'уаз егьырҭ акультураҟуагьы».

Хтәылаҽы асоциализм адунеитә-ҭоурыхтә иааирақуа реихшьала ҟанаҭеит СССР Аконституциа адкылара. 1937 шыкуса август азы иаалырҟьаны иҟаҭаз Асоветкуа VIII Аҧснызегьтәи реизара ду ишьакунарҕуҕуеит хреспублика аҷьажәлар рыкуҽиарақуа зныҧшыз Аҧснытәи АССР Аконституциа ҽыц.

III

Ишдыру еиҧш, ҩынҩажәатәи ашыкускуа рылагамҭазы хтәылаҽы иаҭахыз азҧхьаҭагылазаашьакуа зегьы аҧҭан ҕуҕуала аекономикатәи акультуратәи прогресс азы, аҷьажәлар рбзазаратә ҭагылазаашьа аиҕьтәразы. Аха афашисттә Германиа Асовет Еидгыла иаалыр-

ҟьаны иахьакулаз иахҟьаны, еиҧҟьан асовет жәлар ртынч ҧстазаара, апартиа ааҧхьара ҟанатцеит Аҧьынҧьтәыла ахьчаразы, аҕа иеилаҧыххаразы.

Ҳаҧсадгьыл дуззаа амраташәара зегьы иахатәеит абылракуа ршәаҧшь ирхуцганы игеит ажәакуа: «Угыл, атәыла дуззаа, угыл хамеи гзарада аибашьразы...» Абарт ажәакуа ауаа рыгукуа шьтырх'уан, ажәыларахь ирыҧхьон. Пҧшьы-шыкуса дуззаа урт девизны дарбанзаалакгьы коммунистк, дарбан совет уаҩызаалак иҧстазаара атцакы акуны иҟалеит. Атәыла зегьы еибашьратә лагер дуззахеит, уи гутакыс иамаз акызатцәык акун — аҕа иеилаҧыххаара, асовет дгьыл икуцара, афашизм акухра. Апартиа алозунг — «Зегьы афронт азы, зегьы аиааира азы!» — асовет жәлар рыҧстазаара иазакуанхеит.

1942 шыкуса ааҧынразы анемец-фашисттә архутакуа реадшьылатцәкьаны еибашьуан Кавказ амшынеикуа ахыкуахь акылсразы, Аҧсны ашьхахытцхыртакуа ркынза иааит, атерриториа абомбакуа аларыжьуан, уи ахыҧхьазараҿы иара ахтны калакь Аҟуагьы.

Убарт амшкуа рзы автономтә республика ахыхьчаратә хырҕуҕуартакуа ркны зыкьҩыла аус руан. Зыкьҩыла аколнхацәа ашьха еибаркыракуа ркны еибашьуаз архутакуеи анырцәаратә баталионкуеи ирзыргон афатә, аҧьаҧханы, аматәакуа.

Аҧсны атцеицәа гумшәакуа фырхатцарыла ирыхьчон рыҧсадгьыл, урт ашьа картәон Кавказ, Москва амтцан, Ленинградн Сталин-

гради рытзамцкуа рҿы, Севастополи Одессеи рымтцан, Адгьыл мач аҿы, ажәакала, Аҧьынҧьтәылатә еибашьра Дуззаа афронткуа зегь рҿы.

Аҧснытәи аибашьыҩцәа 22-ҩык ирыхтцан Асовет Еидгыла Афырхатца ҳәа ахьз ду. Жәлар ргуалашәараҿы наззаза иказаауеит афицар-артиллерист Владимир Ҳаразиа ифырхатцара — Харков амтцан аибашьракуа рҿы мышкала афашисттә танккуа 8 еилаҧызыххааз, дантаха ашьтахь Асовет Еидгыла Афырхатца ҳәа ахьыз зыхтцаз.

Хатыр дуззаа рыкуаҳцоит Реихстаг аиааира абирак ахазырсыз хьзи-ҧшеи змоу хтцеицәа Мелитон Кантариеи уи нашьа аурыс Михаил Егорови рус хьзырҳәагакуа; хатыркуцарала рызбаху ххәоит Витали Попков — Асовет Еидгыла ҩынтәтәи Афырхатца, Асовет Еидгыла афырхацәа Уарлам Габлиа, Иасон Куакуаскьыр, Георги Дермановски, Иаролав Иоселиани, Никифор Усов, Ражден Барцыц, Владимир Очаленко, Ерванд Гараниан, Михаил Сохненко, Николаи Ходосов, Давид Таваze...

Аибашьра амҩа хьантакуа иааирала ирнысит Ахьз-аҧша аорденкуа рыхҧагьы занашьоу Иван Ванача, Радион Цулаиа, Иван Ермин Адгьыл мач аҿы еибашьуаз Отари Цьаиани, Виктор Тәанба.

Ҳаҧсадгьыл ажәҩан атцака аҕа бааҧс иҿагыланы еибашьуан аҧырҩцәа Виктор Аргун, Қьаазым Агрба, Азиз Аҩзба, Владимир

Обарҭели, Мери Аҩзба, Михаил Аӈьба, Шамиль Аҟусба, Шамиль Палба.

Аҕа итыл аҭагылазаашьа уадаҩраҟуа рҿы хьаҭрак зкумыз ахачҳареи, агумшәареи, апартиеи ажәлари рызиашареи аадырҧшит, аҧшыхуҩцәа Саид Ахба, Евдокиа Мухина, шәарак ҳәа ззымдырзоз маʒала еибашьуаз апартизанцәа. Аҿагылара иалахуз Давид Зыхуба, Николаи Воуба, Заабеҭ Царгуш, Ӈьота Абыхуба, Алыкьса Ӈьонуа, Қьаазым Агумаа, Нестор Чычба, Ҷола Кукулаʒе, Константин Аршба, Иасон Гумба, Султан Папба, Михаил Малиа, Хынтрыгу Мхонӈьиа — Иван аҧсуа ҳәа изышьҭаз алегендартә фырхаҭа уҳәа егьырҭгьы.

Аҧсны аӈьажәлар милаҭрацәала еилоу рҭаацәара иахʒыʒаауа ргуалашәараҿы иҟоуп Александр Матросов ифырхаҭара аҩыза ҟазҭаз Владимир Ҧачлиа, ашәҟуҩҩы Миха Гочуа, Сталинград ақалақь аҿы Павлов илегендартә ҩны зыхьчоз Алыкьса Цыгуба, Дон иʒыхгылоу Ростов аулицақуа руакы зыхьʒ ахыу аполитрук Александра Наʒаʒе рхаҿсахьақуа. Сталинградтәи аибашьра амца қьоукьад иарҭәаз абаҟақуа руакы ихьʒ ануп Семион Ҳаразиа, Севастополь адгьыл фырхаҭа акузар Алыкьса Аршба — зкомандир зхы иқузҭаз.

Афашисттә Германиа аҭкыс аиааираҿы имаҷмыз алагаламҭа ҟарҭеит аинралцәа Ҳасан Ҳаразиеи Валериан Ʒабахиʒеи. Аибашьратә дҭақуа ибзиаʒаны иахьынанагʒаз аҟнытә Иреиҳаʒоу Акомандаҟаҭаҩ хада иҟнытәи хунтәны ҭабуп ҳәа раҳәан аполковник Константин Аршба ирхуҭа, фырхаҭарала еибашьуан аполковник Леонти Гуаланʒиа ҿылатәи ируаа.

Иреиҕьыз зҧацәеи зыҧҳацәеи аибашьра хьанҭа ашҟа идәыкузҭаз Аҧсны аӈьажәлар автономтә республика аекономика азыркит иқуҧоз арқуа рҭахрақуа реиқуршәара, уахгьы ҿынгьы хҩаха рымаʒамкуа аус руан аҕа идгылан аиааира агаразы.

Акоммунист партиа иааʒаз, милаҭрацәала еилоу Аҧсадгьыл апатриотцәа иашақуаны излаҟаз ала хамеигʒарада атыл аҿы аӈьа рбон аусуцәа, аколнхацәа, аинтеллигенциа.

Аибашьратәи аӈьатәи фырхаҭарақуа рыҟаҭаразы рӈьынӈьтәылатәиқуа агушьҭыхра рыҭауа, Аҧснытәи ашәҟуҩҩцәа, апоетцәа, асахьаҭыхыҩцәа, акомпозиторцәа, акультура зегьы ацхыраара ҟарҭон апартиеи асовет жәларқуа реиҩызара дуʒʒеи рус гук-ҧсыкала иазиашаны рааʒараҿы. Ҳажәларқуа ракузар еиҳагьы еилаҭәеит аиааира алымшо, аҕа гумха деилаҧызххаауаз мчны.

Аҧсны аӈьажәлар рфырхаҭара апартиеи аиҳабыреи ахушьара ду арҭеит. Автономтә республика зыкьҩыла ахандеиҩцәа иранашьан Асовет Еидгыла аорденқуеи амедалқуеи, урҭ рхыҧхьаʒараҿы амедалқуа «1941 — 1945 шыскуа раан Аӈьынӈьтәылатә еибашьра Дуʒʒаҿы хьыʒла-ҧшала аусуразы», «Қавказ ахьчаразы».

Абар шьҭа 40 шыкуса инарыцны ицахьеит Ҳаҧсадгьыл аибашьратә мцақуа рылҩа еиқуаҭәа анахатәаз амш гурҩацәгьақуа раахыс.

Аха ҳгуалашәараҿы иҟоуп афашизм акьыба чымазара аҟынтәи адунеи еиқузырхаз ҧсра зқум асовет солдаҭ ифырхаҭара, хьыӡлаҧшала иҭәу уи аамҭа.

«Ҳара ҳиааира иааира дууп ауаатәыѡса рҭоурых аҿы, — ҳәа иѡуеит Л. И. Брежнев ишәҟуы ҟаимаҭ «Адгьыл маҷ» аҿы. — Уи иаанарҧшит ҳсоциалисттә Ҧсадгьыл адуӡӡара, иаанарҧшит акоммунист идеиақуа рымч шыҕуҕуаӡоу, афырхаҭареи агумшәареи рҿырҧшы ҵьашьахуқуа ҳнаҭеит — абарҭқуа зегьы ҵабыргыуп. Аха иҟазааит аҭынчра, избанзар асовет уаа, адгьыл аҿы инхо ауаа цқьақуа зегьы уи даараӡа ирҭахыуп».

IV

Аибашьра ашьҭахьтәи ашықусқуа рзы Аҧсны аҵьажәлар, асовет жәлар зегьы инарылагыланы, ақуҿиара дуӡӡақуа алдыршеит ааглыхреи, хкырацәала еилоу ақыҭа нхамѡеи акультуратә ҧсҭазаара аусхкқуа зегьи рырҿиараҿы.

Акоммунизм ахь ацара амѡаҿы ауаажәларра рырҿиара аетап ҿыц азгуанаҭеит иҳазгуакьоу ҳпартиа XXV аизара ду. Уи наукала ишьаҭанаркит ҳтәыла аекономикатәи асоциалтәи ҿиара, ажәлар рбзазаратә ҭагылазаашьа аиҕьтәра, аарыхгатә мчқуа рырҿиара ҕуҕуалаӡа азырҳара апрограмма.

Акоммунист партиа амилаҭтә политика ҟуш аҧсҭазааратә мчы шамоу азы иҿырҧшы

ҟаимаҭуп даҿа аамҭанык еиҧшымкуа ажәабатәи ахушықуса ашықусқуа рыла Аҧсны жәлар рынхамѡа ашьҭыхра. Абри даараӡа акрызҭазк'уа апроцесс анагӡара алзыршо апартиатә напхгараҭара аформақуеи аметодқуеи еиҕьтәуа, аполитикатәи анхамѡатәи. акультуратәи ҧсҭазаара аганқуа зегьы рҿы апартиа аобласттә комитет еснагь цхыраагӡас иҟанаҭон акоммунистцәа активла иарҭоз адгылара, Аҧсны ахандеиѡцәа зегьы рполитикатәи рҵьатәи гушьҭыхра ду. Урҭ агуазыҳәара дуӡӡақуа рырҭеит КПСС XXV аизара ду аҭоурыхтә зҧхьагуаҭарақуа, Қырҭтәылатәи Акомпартиа XXV аизара ду ақуҭарақуа, ажәабатәи ахушықуса ашықусқуа рзы имѡаҧысыз даараӡа акрызҭазк'уа аполитикатә хҭыскуа.

Абарҭқуа инарымаданы иаҳгуалаҳаршәарц ҳахуҭоуп ахушықуса алагамҭазы, Қырҭтәыла зегьы аҟныеҧш, Аҧсны аҵьажәларгьы гуазыҳәарала, рымчқуа еизакны аҵьатә иааира ргара напы шадыркыз. Избанзар ареспублика Акомпартиа аусураҿы иҟаз агхақуа раҧыхразы имѡаҧнагоз ақуҧара ахушьара аман ҳпартиа XXV аизара ду аҟны КПСС Ацентр Комитет амаӡаныҟугаѡ хада аѡыза Л. И. Брежнев иҟаиҭаз ажәаху аҿы насгьы КПСС Ацентр Комитет Қырҭтәылатәи апартиатә организациазы иаднакылаз ақуҭараҿы.

Автономтә республика аҵьажәлар рполитикатәи рҵьатәи активра ашьҭыхреи, урҭ аҳәынҭқарратә уснагӡатәқуа рыӡбара хықукыла ралархуреи рҿы акрызҭазк'уа цхыраа-

Ишдыру еиҧш, апартиа ажәабатәи ахушықуса рыланаҳәеит ахаҳареи ахаҭабзиареи ирхушықусоуп ҳәа. Убри аҟнытә даараҙа акраҭанак'уеит уи ашықусқуа зегь раан автономтә республика ааглыхраҽы аҷьа аарыхлыҭра 41 процент рыла иахьазҳаз, иара убриалагьы иалыршан ааглыхратә аалыҭқуа реизҳарагьы.

Иара убри аамҭазы апартиатә комитетқуа, Аҧснытәи асоветтәи, азанааҭеидгылатәи, акомҽареидгылатәи, анхамҩатәи усбарҭақуа агуҭакы хырхарҭа змаз аусмҩаҧгатәқуа наргҙон иҭрыжьуаз аалыҭқуа рхаҭабзиара аиҕьтәразы. Имҩаҧгоу аусура алҭшәақуа ртәы аадырҧшуеит абарҭ аҽырҧштәқуа: ажәабатәи ахушықуса алагамҭазы ҳара ҳҽы Аҳәынҭқарратә дырга Ахаҭабзиара занашьаз аалыҭқуа ҭзыжьуаз ф-наплакык ракузҭгьы, иреиҳау акатегориа змаз аалыҭқуа рхыҧхьаҙара 12 хкы заҭәык ыҟазҭгьы, ааглыхраҽы убарҭ аалыҭқуа рзеиҧш мҽхакы ареспубликаҟны идыртәоз 0,3 процент ракузҭгьы, ҳазҭагылоу аамҭазы аҳәынҭқарратә ахаҭабзиара дырга занашьоу аалыҭқуа ҭрыжьуеит 26 наплакы, аалыҭқуа рыхкқуа 140 рҟынҙа ирызҳаит, урҭ рхыҧхьаҙара — 8 процент рҟынҙа. Абриаан иазгуаҭатәуп ҳаалыҭқуа зегь рахьтә 60 процент инарыцны аттестациа шрымам.

Абасала, ажәеизатәи ахушықусазы амҩа иаша иану Аҧснытәи ааглыхра аусзуҩцәа азхиазароуп иҭегьгьы хкы рацәала еилоу, зымҽхак акырҙа иҭбаау ауснагҙатәқуа рыҙбара.

Зиубилеи азгуазҭо Асовет Аҧсны асо-

иал-економикатә ҽиара аихшьалақуа ҟаҭа-а, Ленин ипартиа иазгуанаҭаз аринахыс-ьы ҧхьаҟа ацара амҩаҽы аперспективқуа нализ рызуа, иааркьаҽҙаны акузаргьы, хым-ада ҳазааҭгылароуп акапиталтә ргылараҽы ҟоу аҭагылазаашьақуа.

Иҳаҩсыз ахушықусазы автономтә респуб-икаҽы афонд хадақуа аусура раларгара 368 иллион маат рҟынҙа инеит, абри ажәабатәи хушықуса аҩаҙара аҭқыс 114,5 миллион аат рыла иеиҳауп. Иара убри аамҭазы ака-италтә лагалақуа анапаҟны раагара 38,2 роцент рыла ишьҭыҭит. Ахархуарахь ирыоуп 363 нызқь метр ҧшьыркца анхарҭа ҩны, амзаргьы ажәбатәи ахушықусазы аҭқыс 83 ызқь метр ҧшьыркца рыла еиҳаны. Ахархуа-ахь ирыҭоуп 15,4 нызқьҩык аҭаҩцәа рҭыҧ моу ашкол хыбрақуа, асанаториатә-курорттә акы змоу аобиектқуа, агуабзиарахьчара хыбрақуа, ашколқураҟынҙатәи аусҳәарҭақуа.

Иара убас ҳаргылаҩцәа имаҷмыз алагам-а ҟарҭеит ааглыхреи, ақыҭанхамҩеи, атран-порти, аимадареи рырҽиараҽы. Ажәабатәи хушықусазы урҭ ахархуарахь ирырҭеит барҭ реиҧш иҟоу аарыхратә мчхара дуқуа:— ҟуарчалтәи ГРЕС, адоломиттә маденҭхырҭа, зыҧтәи акуац комбинат, Аҟуеи Гагреи ақа-ақьқуа рҽы аҩныргыларатә комбинатқуа, реконструкциа рызууп Очамчыратәи Галтәи раионқуа рҟны ачаи фабрикақуа. Аусура иа-ргоуп 1700 хкы ашьамаҟа рҭыҧ змоу арахуҙаратә комплексқуа уҳәа егьырҭ аобиектқуа ҙпакы. Аҟуа ақалақь аҽы ихыркушоуп ақа-

лақьбжьаратә телефонтә станциа аргылара.

Абарҭ аҟаҭарбақуа ралыршаразы аҵьа д рбеит Аҧснытәи аргылаҩцәа, амонтажҟаҭаҩ цәа, апроектҟаҭаҩцәа, апартиатәи, асоветтәи анхамҩатәи усбарҭақуа. Автономтә республи каҿы имҩаҧысуа, заҭааира зымҽхак ҭбаах аргыларатә программа дуӡӡа анагӡараҿы ес нагь усла ацхыраара ҟанаҭоит Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет аҿы иаҧҭоу Аҧ снытәи АССР азы апартиеи аиҳабыреи рыку ҭарақуа рынагӡара иазкыу аусурақуа рымҩа қуҭаразы аштаб.

Автономтә республика ақуҿиарақуа ра лыршараҿы алагаламҭа дуӡӡа ҟанаҭон, иагьы ҟанаҭоит аҵьажәлар зыгура рго раҧхьагы ла милаҭрацәала еилоу аусуцәа ркласс. Уа жәы уи алукаауеит азанааҭтәи аҭаратәи зы ҟаҭара дула, аарыхлыҭратә, аарыхратә куль турала, ауаажәларратә уалҧшьа инарҭаула ны адыррала.

Ареспубликаҿы еицырдыруеит ааглыхреи аргылареи, атранспорти раҧхьагылаҩцәа ры хьӡқуа: ашьхаусуҩцәа — Асоциалисттә Ҵь Афырхаҭа Леонти Тҟебучава, КПСС XXV аизара ду аделегат, СССР Иреиҳаӡоу Асове адепутат Анатоли Ажьиба, аобласттә партиат организациа аревизиатә комиссиа ачлен Вик тор Усанов; ааглыхратә наплаккуа русзуҩ цәа — СССР Иреиҳаӡоу Асовет адепута Марго Куарчиа, Қырҭтәылатәи ССР Иреиҳа ӡоу Асовет адепутат Лариса Оҭырба, КПСС XXV аизара ду аделегат Минора Бени апартбиуро аобласттә комитет абиуро ачле

Родико Габелиа, Ленинтә комҿареидгыла апремиа алауреат Радион Шенгелиа, Виктор Ливдан, Лиудмила Палба, Иулиа Кудриашо ва, Родик Тапаҕуа, Валентина Воротынцева, Алексеи Маскалиди; аихамҩа аусзуҩцәа — Қырҭтәылатәи ССР Иреиҳаӡоу Асовет адепу тат Иван Губаз, Георги Миқаӡе, Лиудвиг Гу лордава: аргылаҩцәа — Қырҭтәылатәи ССР Иреиҳаӡоу Асовет адепутат Лиудмила Овча рова, аорденқуа занашьоу Аркади Аракелиан, Валери Қьецба, зҵьа ҕьеҩла ажәлар раҳаҭыр қуҭареи раҭабуреи ирыҧсахаз зегьы рыхьӡ қуа реиқуҧхьаӡара залшом.

Ажәабатәи ахушыкусазы аусура ду мҩа ҧгоуп автономтә республика хкырацәала еи лоу асубтропикатә қыҭанхамҩа арҿиаразы. Уи ацхыраара ҟанаҭеит ачаи, ацитрускуа ррекорд ҽаҩрақуа риураҿы, аҭаҭын, ажь, аҵьыкуреи раарыхра ашьҭыхраҿы, араху раа лыҭқуа реингалара азырҳараҿы.

КПСС Ацентр Комитет октиабртәи (1980 ш.) Апленум аҟны аҩыза Л. И. Брежнев иихәаз ажәаҟны иналкааны иазгуаҭан «асовет уаа рыҧсҭазаара аҩаӡара зхьыҧшу азҭаатәқуа рхыҧхьаӡараҿы актәи аҭыҧ аҟны игылоуп ҳәа фатәыла реиқуршәара аиҕьтәра». Апартиа афатәтә программа анагӡара иама доуп абарҭ ауснагӡатәқуа рыӡбара еиҳараӡак изыбзоурахо ақыҭанхамҩа аусзуҩцәа роуп. Убри азыҳәаноуп агуаҳәара заҳнаҭо Аҧснытәи апартиатә комитетқуеи асоветтәи ақыҭанхам ҩатәи усҳәарҭақуеи апартиа аграртә политика анагӡаразы имҩаҧырго аусурақуа ирылҭшәа-

ны, хыхь ишазгуатоу еиԥш, ҳқытанхам@а аусхк хадақуа инеишьтаргыланы аҽнара иа хьаҽу.

Ажәабатәи ахушықуса ашықускуа рыл автономтә республика ақытанхам@а инеизак ны аалытцкуа ртыжьра амҽхак 208 миллио маат иреиҳахеит, ари ажәбатәи ахушықусазы иалыршаз ақатцарба атцкыс 64 миллион маа рыла еиҳауп. 18,5 нызкь маат рыла иацлеи ақытанхам@атә мх'урстақуа 100 гектарк рах иианаганы есышықуса иаадрых'уа аалытцку рымҽхак. Иара абригьы шаҳатра ауеит ақы танхам@атә аарыхра хаҳарала, аганкуа зегь рыла ишышьтытцуа.

Зынза иԥсабаратәуп абри иалтцшәаны Аԥ снытәи АССР аҳәынтқарра асорт чанбԥы ацитрус шәырқуеи рархуҳаразы ажәабатә ахушықуса адтцақуеи асоциалисттә хыдца қуеи, иара убасгьы аефирхушатә аза, ахш уҳәа егьырт аалытцкуа реингаларазы аплан қуеи ирыццаны иахьынанагзаз.

Ҽырԥштәыс иаагозар, 1970 шықусазы аҳәынтқарра иархуҳан 48 нызкь тонна ина рыцны ачанбԥьы. Ари ақатцарба 1940 шықу сазы ааста 7,5-нтә рыла еиҳауп. 1980 шықуса зы автономтә республикаҽы еингалан 9 нызкь тонна инарыцны ачаи, даҽакала иах ҳәозар, жәашықуса раԥхьатәи ақатцарба ат кыс @ынтә егьаарыгымхо рыла еиханы. Абри ақуҽиара еиҳаразакгьы иалзыршаз Гал Очамчыра, Гудоута араионқуа рқытатә хан деи@цәа рхьы напқуа роуп.

Ареспубликаҽы рымҽхак тбаахоит азахуар

тақуа, ишьтытцуеит урт рҽа@ра. Дук хара им гакуа абри акультура Аԥснытәи ақытанхам@а ҽы иахутоу атыԥ ааннакылоит, насгьы хада ратәла ажь заазо раионхоит Гудоута аранон.

Цыдала иазгуататәуп арахуаазараҽы антак ра бзиакуа шықалаз. Уи аусзу@цәа ирылдыр шеит аҳәынтқарра ашьамақеи аԥстәи рыр хуҳара 15 нызкь тонна рқынза ацтцара, ахш — 18 нызкь тонна рыла, акутаԥь — 162 миллион цырала.

Хыхь зызбаху ҳәоу алтцшәа дуқуа риура ҽы ароль хада наргзеит ҳколнхацәа, ҳсовнха ракуа русзу@цәа, ҳқытанхам@а аспециалист цәа, ақытаҽтәи ҳпартиатә организациакуа рфырхатцаратә усура. Иееимыз аҳауатә тагылазаашьакуа ирыхкьаны, икалаз ауада@ра қуа ирҽагыланы акуԥараҽы аиааира ганы, арекордтә ҟатцарбакуа раарԥшра рылдыр шеит ақытанхам@атә аарыхра аусхкқуа зе гьы рҽы.

Абартқуа зегьы ҳдыргурьоит. Аха иахьа ақыта ахандеи@цәа зегьы гутакыс ирымоуп дараза зымҽхак тбаау, хкырацәала еилоу апроблема ҽыцқуа рызбара, иаҳцәыкалаз аг хакуа раԥыхра. Даҽаамтанык иеиԥшымкуа ҳреспубликакны ақытанхам@атә аарыхра ҳа ԥхьаҟа ашьтыхра азгуатоуп Аԥснытәи АССР аекономикеи акультуреи аринахысгьы рыр ҽиаларазы апартиеи аиҳабыреи акрызцазк'уа рыкуцаракуа рҽы, иара убасгьы КПСС Ацентр Комитети СССР Аминистрцәа Рсове ти «Қырттәылатәи ССР ақны аладатәи асуб тропикатәи культуракуа раарыхра азырхареи

ақыҭанхамҩа аринахысгьы ирццакны арҿиареи русмҩаҧгатәқуа рзы» ирыдыркылаз ақуҭараҿы.

Абарҭ ақуҭарақуа раларҭәара инамаданы аусмҩаҧгатәқуа рынагӡараан Аҧсны ишьаҭаркхоит 5 нызқь гектар инарыцны ачаитәи ацитрустәи плантациа ҿыцқуа. Ари иҳалнаршо иҟалоит 100 нызқь тонна инарыцны асорттә чаибҧьи ацитрус шәырқуеи риура. 1981 — 1985 шықусқуа рзы иҭаҳарбараны ҳаҟоуп 10,8 нызқь гектар абаарра дгьылқуа, иҳарҧсаауеит 4,5 нызқь гектар, ареконструкциа рзаауеит 7 нызқь гектар адгьылқуа. Амшынхықу арҧуҧуаразы аусурақуа маҷымкуа имҩаҧаагоит. Абарҭ аусмҩаҧгатәқуа зегьы аҭак ҷыда роуеит, избанзар аҧсабара ахьчара, уи ахыҧхьаӡараҿы аерозиа иаҿагыланы ақуҧара, адгьылқуа ррекультивациа аиҧьтәра азҭаатәқуа азгуаҭоуп 1981 — 1985 шықусқуа раан атәыла жәлар рынхамҩа арҿиара Ахырхарҭа хадақуа рҟны.

Аперспектива дуқуа амоуп азеиҧшраху рырҿиара. Очамчыра араион аҿы зыргылара иаҿу шықусык 8 миллион куҷар хызх'уа аҧсаатә-ааӡарҭатә фабрика ахархуарахь ианрыҭахалак Аҧсны инеидкыланы акуац аҳәынҭқарратә хуҳарақуа рымҿхак ҩынтә рыла иазҳауеит, уи ахыҧхьаӡараҿы ауаажәларратә сектор аҟны — 4-нтә инарыцны рыла.

Абасала, уажәтәи ахушықуса анҭәамҭазы автономтә республика иаиуеит арҿиара ҳарак змоу, ҳаамҭазтәи адҭақуа ирықушәо аматериалтә-техникатә база уасхырс изауа ақыҭанхамҩа.

Аха аобласттә партиатә организациа иақуҿиара хаданы иҟоуп даҿаамҭанык иеиҧшымкуа ақыҭанхамҩатә аарыхра ашьҭыхразы ақуҧараҿы аҧсуа қыҭаҟны иахьрызҳаз аҷьа аҧхьагылаҩцәа аӡәырҩы, аҷьажәлар реиҿкааҩцәа.

Еицырдыруа адгьылқуаарыхҩцәа — зыхьӡзыҧша ахара инаҩхьоу аҷьықуреиаарыхыҩцәа, арахуааӡаҩцәа, ачаиаарыхыҩцәа, аҭаҭын аарыхыҩцәа, аӡахуааӡаҩцәа рхыҧхьаӡараҿы иҟоуп Асоциалисттә Ҷьа Афырхацәа: Цаца Қардаа, Мариа Адлеиба, Маимо Мазикас, Александра Воуба, Мариа Арӡынба, Хухути Шониа; ҚПСС XXVI аизара ду аделегатцәа: Лиуба Ҷәыҷьба, Назиброла Хасаиа; СССР Иреиҳаӡоу Асовет адепутатцәа: Медеиа Латариа, Гунда Бигуаа, Аигуш Ианукиан, Қырҭтәылатәи ССР Иреиҳаӡоу Асовет адепутатцәа: Қырҭтәылатәи ССР Аҳәынҭқарратә премиа алауреат Татиана Гублиа, Манана Маисашвили, Сусана Қалаиҷьиан, Лиудмила Гуаланӡиа, Русико Табатаӡе, Мзиа Буҭбаиа; ВЛҚСМ Ацентр Комитет ачлен Аида Губаз, анхамҩақуа рнапхгаҩцәа — Асоциалисттә Ҷьа Афырхацәа: Давид Гогоберишвили, Васили Ӡнелаӡе, ҚПСС XXVI аизара ду аделегат Иван Ҭаркьыл, СССР Иреиҳаӡоу Асовет адепутат Ҳақыбеи Аиба, Қырҭтәылатәи ССР Иреиҳаӡоу Асовет адепутат Илларион Шьакаиа.

Ажәабатәи ахушықусазы автономтә республика адгьылқуаарыхыҩцәа рҷьа Аҧсадгьыл

аху ҳаракны иашьеит. Ақыҭанхамҩатә аарыхра арҿиараҿы иаалырҧшыз ақуҿиарақуа рзы Асоциалисттә Ҵьа Афырхаҭа ҳәа ахьӡ ду лыхҭоуп Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет ачлен, Гудоуҭа араион Ленин иорден занашьоу аколнхара «Дәырҧшь» ачаиаарыхҩы Нора Сақаниа. Ленин иорден ианашьоуп ачаиаарыхҩы Константин Ҭарба, Октиабртәи Ареволиуциа аорденқуа — ачааирыхҩы Клара Ӡаӡуа, аҭаҭынаарыхҩы Еҭери Кварацхелиа, Аҵьа Абирак Ҟаҧшь аорденқуа занашьоу рхыҧхьаӡараҿы иҟоуп Сергеи Адлеиба, ачаиаарыхҩы Вера Борисова, арахуааӡаҩ Григори Гугулиан, амеханизатор Биҷико Гогричиани, ажәхьаҩ Нина Қапнина, ачаиаарыхҩы Александра Ҵәыҵьба уҳәа егьырҭ ахандеиҩцәа жәпаҩык. «Ажәларқуа реиҩызара» аорден ранашьоуп ху-ҩык, «Аҳаҭыртә Дырга» аорден — 22-ҩык.

Асоветтә Аҧсны 60 шыкуса ахыҵра амшныҳәа аламҭалазы Асоциалисттә Ҵьа Афырхаҭа Ахьтәы Еҭәа Нора Гьаргь-иҧҳа Сақаниа илыҭауа, КПСС Ацентр Комитет Аполитбиуро ачленрахь акандидат, Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет актәи амаӡаныкугаҩ аҩ. Е. А. Шеварднаӡе, хуҭакахьала, иҳәеит: «Иблахкыгоуп Асовет Аҧсны, аха хадара злоу уи абеиара — ауаа, ахандеиҩцәа роуп. Нора Гьаргь-иҧҳа — абри аҧҳәыс ҟаимаҭ — ахандеиҩы лыҟазшьеи ллахьынҵеи ирныҧшуеит лыжәлар иреиҧьу рҷыдарақуа — аҵьа абзиабара, аҧсыцкьара, аешьареи антернационализми рцәанырра ду амазаара».

Аҧсны аекономикаҿы аусқуа рҭагылазаашьа анализ азуа, аӡбаху ҳәатәуп автономтә республика жәлар рынхамҩа акрызҵазк'уа аусхк — амаҵзурақуа русхк. Уи аҵьатә коллективқуа ажәеизатәи ахушыкусазы акырӡа ишьҭырхраны иҟоуп аҳәынҭқарратәи акооперативтәи хуҳахуҭра арозницатә тауареикуршара, иалдыршароуп ауаажәларратә крыфара ҧхьаҟагьы арҿиара, акырӡа еиҧьыртәыроуп ауааҧсыра рыбзазаратә маҵзура.

Иҳаҩсыз ахушыкусазы автономтә республикаҿы аҳәынҭқарратәи акооперативтәи хуҳахуҭра арозницатә тауареикуршара шьҭыҵит 30,4 процент рыла, иагьартәеит 2 миллиардки 297 миллион маат, Аҧсны арозницатә хуҳахуҭра амҿхак ҭбаахеит 82 обиект рыла. Урҭ рыхуҳахуҭратә ҭыҧ амҿхак 11 нызкь метр ҧшьыркца инарыцны иҟоуп, ауаажәларратә крыфара анаплаккуа рхыҧхьаӡара иазҳаит 128 рыла, мамзаргьы 12,5 нызкьҩык рҭыҧ ала.

Иаҧыгоу атемпқуа рыла аҿиара иаҿуп Аҧсны жәлар рынхамҩа амеханизациатә усхк дуны иҟалаз абзазаратә маҵзура. Ауааҧсыра рыбзазаратә маҵзура аминистрра анаплакқуеи аорганизациақуеи ахушыкуса зегьаан аҳәынҭқарратә дҵақуа инеишьҭаргыланы инагӡауа, иалдыршеит абзазаратә маҵзурақуа рынагӡара 53,1 процент рыла азырҳара, уи ахыҧхьаӡараҿы ақыҭақуа рҟны 1,9-нтә рыла.

Абарҭ аҟаҵарбақуа ирыҵубаауеит асовет уаа рҭахырақуа иахьынӡазалшо рҭак аҟаҵара гуҭакыс измоу апартиа ахырхарҭа хада аҧсҭазаараҿы анагӡаразы апартиатәи, асоветтәи,

анхамҩатәи организациақуа имҩаҧыргаз аусура дуӡӡа.

ҚПСС XXVI аизара ду ақуҭарақуа ҩаҧхьа адунеи зегьы иадырбеит ҳтәылаҽы ауаҩы — ахандеиҩы шаҟа иҧхаӡа дыгуцаракыу, ахшыҩзышьҭра ирҭо. Аразҟы лаша зцу уи аҧсҭазаара гурҕьахуны иҟарҭоит аекономикатәи, асоциалтәи аполитикатәи усмҩаҧгатәқуа. Даҽакала иаҳҳәозар, ҳуаатәыҩса ринтересқуа рхылаҧшроуп изызкыу Акоммунист ргылара апрограмма зегьы. Абри ус шакуу азы ишаҳаҭуп ҳавтономтә республикаҽы иахьазгуаҭоу аҷьажәлар рыбзазаратә ҭагылазаашьа аганқуа зегьрыла аиҕьтәра.

Ахушықуса аҩнуҭҟала Аҧсны ауааҧсыра аӡәаӡәала ираӡо алагала ҭабыргқуа ирызҳауеит 16—18 процент рыла, аусуцәеи амаҭурауаа руалафахуы — 13 — 16 процент рыла, ахархуара ауаажәларратә фондқуа — 20 процент рыла.

Аусмҩаҧгатәқуа жәпакы нагӡоуп ауаа пенсиала реиқуршәара аҩаӡара ашьҭыхразы, ахуҷқуа рааӡараҽы аҭаацәарақуа аҳәынҭқарратә цхыраара рыҭара аиҕьтәразы, Аҷьынҷьтәылатә еибашьра Дуӡӡа иалахуз рыҧсҭазааратә ҭагылазаашьақуа реиҕьтәразы.

Ауааҧсыра рҧаратә лагалақуеи рыхуҳахуҭратә лшарақуеи реимадара инаваргыланы, ажәеизатәи ахушықусазы аҳәынҭқарратә хуҳахуҭра атауареикушара иазҳауеит 24,6 процент рыла, ауааҧсыра рбзазаратә маҭзурақуа рынагӡара амҽхак — 40 — 50 процент рыла, уи ахыҧхьаӡараҽы ақыҭаҟны — 2,3-нтә рыла.

V

Ҳапланқуа рынагӡараҽы, Аҧсны аҷьажәлар рматериалтәи ркультуратәи ҩаӡара аринахысгьы ашьҭыхраҽы ҳзықугуҕша уасхырны иҟалоит СССР 1981 — 1985 шықусқуеи, насгьы 1990 шықусазынӡатәи аамҭеи раан аекономикатәи асоциалтәи ҽиара Ахырхарҭа хадақуа инарықуршәаны автономтә республика аматериалтә аарыхра аусхккуа инеишьҭаргыланы реиҕьтәра. Иҟалараны иҟоу аиҭакрақуа иузырҟумҭхо хуҭаны иҟалоит ажәеизатәи ахушықусазы Аҧснытәи АССР аекономикеи акультуреи аринахысгьы рырҽиаразыҳәан апартиа ақуҭарақуа рынагӡаразы имҩаҧгахо аусурақуа рымҽхак хада. Абри инеишьҭаргыланы анагӡара ишаҽу атәы азгуеиҭеит аҩыза Л. И. Брежнев ҚПСС XXVI аизара ду аҟны.

Қырҭтәылатәи ССР-и Аҧснытәи АССР-и рҽы ҳара ҳзы иҭоурыхтәу абарҭ апартиатә документқуа иарбанзаалакгьы рпункт анагӡара еиҽызкаауа, уи шымҩаҧысуа рҧсыҽрак ҳәа ҟамҭакуа иахылаҧшуа апартиатәи, асоветтәи, анхамҩатәи усбарҭақуа русура ахушьара аҭароуп.

Иазгуаҭоу аусурақуа рынагӡараҽы хықукыла иалахууп аидгылатәи ареспубликатәи аминистррақуа, аведомствоқуа, анаука еилкааратәи апроекттәи организациақуа, атәыла ареспубликақуа жәпакы рааглыхратә наплакқуа. Абасала, иқургылоу апрограмма анагӡара ҟалеит аус аҽы асоциалисттә интернацио-

нализм еилхха аарҧшра акуны, Асоветқуа Ртәыла ажәларқуа реиҩызареи риешьаратә еицхыраареи, реидгылареи ҧгара шрықум азы иршаҳаҭга ҿыцны.

Инаргӡо аусмҩаҧгатәқуа ирылҭшәаны, автономтә республиказы ақуҭаракуа рпунктқуа зегьы аҧсҭазаара иаладырҭәоит, ишьақудырҕуҕуоит анцьныртә зҧхьагуаҭарақуеи аконструктортә усадуларақуеи рыла, аҵьатә коллективқуа русмҩаҧгатәқуа ирпрограммаиы иҟалоит.

КПСС Ацентр Комитети СССР Аминистрцәа Рсовети Аҧснытәи АССР азы рықуҭара аҧхьатәи апунктқуа руакаҿы СССР априборҟаҭареи, автоматизациа ахархуагақуеи, анапхгараҭара асистемақуеи рминистрра иадҭоуп 1982 шықусазы азауад «Сухумприбор» амчхара ҩынтә рыла иазырҳахарц.

Ҳазҭагылоу аамҭазы азауад иҭнажьуеит шықусык ала 9,3 миллион маат рыху аалыц. Ареконструкциа аназырулак, амҽхак андырҭбаалак ашьҭахь 22,5 миллион маат рыху аалыҭқуа шықусык ала иҭнажьуа иалагоит. Анаплакы иҭнажьуа иалагоит аоптикеи, аелектроникеи, амеханикеи рықуҿиара ҿыцӡақуа рышьаҭала аус зуа аппаратура. Азауад аспециализациа азухоит иҿыцу, аперспектива змоу афымца фотографиатә ахҩылаахыхгатә аппаратқуа рҭыжьраҿы. Абарҭ аппаратқуа хтәылаҿы раҧхьаӡа акуны аҭыжьра иалагоит. Уажәы азауад аҿы аус ауеит ахҩылаахыхгатә — ахыҧхьаӡара азырҳагатә техника аконструктортә-технологиатә биуро ҷыда.

1979 шықуса ииун азы СССР Априборҟаҭара аминистрреи Аҧснытәи АССР Аминистрцәа Рсовети еиқушаҳаҭхеит, иагьышьақудырҕуҕуеит азауад «Сухумприбор» арҿиаразы ауснагӡатәқуа рплан. Абри инақуршәаны имҩаҧысуеит аобиектқуа етап-етапла рпроектҟаҭареи рыргылареи.

Азауад иҭнажьуа аалыҭқуа рзеиҧш мҽхакы аҟны анцьныртәи анапхгараҭаратәи цьа амеханизациеи автоматизациеи рзы априборқуа рҭыжьра азҧхьагуаҭоуп 14,5 миллион маат рыху аҟынӡа анагара, атехнологиатә процесскуа рхылаҧшреи рышьақургылареи рзы априборқуа рҭыжьра — 4,3 миллион маат рҟынӡа.

Азауад аҿы ҩынтә рыла инеиҳаны иазҳауеит аус зуа рхыҧхьаӡара. Анаплакы амҽхак андырҭбаалак, ареконструкциа аназырулак аарыхратә процесскуа рмеханизациа аҩаӡара шьҭыҭуеит 42 процент инадыркны 67 процент рҟынӡа.

Идуу аиҭакра бзиақуа рыҟалара иаҿуп аколлектив асоциалтә ҿиараҿгьы. Азауад аусуцәа рзы иазгуаҭоуп иҳзааигуоу ашықусқуа рыҩнуҭҟала 22 нызқь метр ҧшьыркца анхарҭа ҩны аргылара. Анаплакы иаиуеит азеиҧш нхарҭа ҿыц 500-ҩык рҭыҧ змоу апрофилакториа, Цагера иҟарҭоит апионерцәа рлагер. Ауааҧсыра рзы анхарҭатә ргылара азоужьхоит 8 миллион маат, азауад ареконструкциеи амҽхак арҭбаареи рзеиҧш сметатә хуҧса 18,5 маат рыху еиҳахоит.

Автономтә республиказы ақуҭара анагӡа-

раҽы аҭыҧ ду ааннакылоит Аҧсны аҩбатәи аиндустриатә центр — Тҟуарчал ақалақь ааглыхратә наплак ҽыцкуа рыргылара. Урҭ ахархуарахь ианрырҭалак ашьҭахь иӡбахоит аусура зылшо аҭыҧантәи ауааҧсыра инагӡаны аусура раларгаразы акрызҭазк'уа апроблема.

КПСС Ацентр Комитети, СССР Аминистрцәа Рсовети, Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитети Аҧснытәи АССР азы рыкуҭаракуа инарыкуршәаны, аусура ду мҩаҧысуеит ақыҭа нхамҩа аматериалтә-техникатә база заҭааира арҕуҕуаларазы.

Хуҭакахьала, Очамчыра араион Қындыҕ ақыҭа атермалтә ӡкуа рбазала аҧыхратә комбинат аргылара апроект аус адулоуп. Уи азеиҧш сметатә хуҧса 33,1 миллион маат ыҟоуп. Арҧхарҭакуа рзеиҧш мехакы 54 гектар рыҭарк'уеит. 1981 шыкуса ианвар 1 азы акомбинат аргыларазы анапаҟны иааган 1621 нызкь маат. 1981 шыкусазы аргыларатә усуракуа рплантә мехакы идыртәоит 2 миллион маат. Иазыҧхьагуаҭоу апрограмма инакуршәаны аусуракуа мҩаҧысуеит.

Акрызҭазк'уа абри аобиект раҧхьаӡатәи аочеред ҳазну ахушыкусазы ахархуарахь ирырҭоит. Акомбинат апроекттә мчхара шыкусык 10 нызкь тонна ауҭраҭыхкуа ыҟоуп. Ахархуарахь ианрырҭалак, ҳара ҳҽы ауҭраҭыхкуа рҳәынҭкарратә хуҳара иазҳауеит аки бжакинтә рыла, иагьдыртәоит 30 нызкь тонна, даҽакала иаҳҳәозар, иӡбахоит ареспублика ауааҧсыреи акурортқуеи заатәи ауҭраҭыхкуа

рыла реикуршәара апроблема.

1979 шыкусазы напаркын Очамчыра араион аҽы шыкусык 8 миллионк акуҷара хызх'уа аҧсаатәааӡарҭатә фабрика апроектҟаҭареи аргылареи. Ари иаанагоит шыкусык 11 нызкь тонна акуац аиура. Аобиект азеиҧш сметатә хуҧса — 15 миллион маат. 1981 шыкуса ианвар 1 азы араҟа анапаҽы иааган 2670 нызкь маат.1981 шыкусазы иазҧхьагуаҭоуп 8,5 миллион маат рыху акапиталтә лагалакуа.

Аҧсаатәааӡарҭатә фабрика ахархуарахь ианрырҭалакь, Аҧсны инеидкыланы акуац аҳәынҭкарратә хуҳаракуа рымехак ҩынтә рыла иазҳауеит, уи ахыҧхьаӡараҽы ауаажәларратә сектор аҟны— 4-нтә инарыцны рыла.

Автономтә республика ааглыхреи ақыҭанхамҩеи рырҽиара азҭаатәкуа инарываргыланы, иазгуаҭоуп аҧсабара ахьчаразы акрызҭазк'уа аусмҩаҧгатәкуа. 1979 шыкусазы иаҟухын Аҧснытәи АССР абнакуа рҽы ааглыхратә ҧҟаракуа. Абри иалнаршоит автономтә республика даҽаҷьара иуҧымло аҧсабаратә факторкуа реикурхара. Жәпаҷьара аҭыҧкуа рҽы иҟалараны иҟоуп аҷьажәлар рыҧсшьара иазкыу аҧсабаратә зона иаҭәакуа. Аусмҩаҧгатәкуа наргӡоит акурорттә қалақькуеи араионтә центркуеи рыкуша-мыкуша абнааӡаразы. Акуҧара рҕуҕуоуп аҧсқьарреи, закуандарала абнаҧҟареи, аҧхасҭатәреи ирҽагыланы.

Абас шакуугьы, Қырҭтәылатәи ССР Аминистрцәа Рсовет, СССР изыхуҭоу аминистрракуа, аведомствоқуа рнапы иантҷоуп 1979 —

1982 шықусқуа рзы ихдыркушарц аусмҩаԥгатәқуа ркомплекс анагӡара. Уи иалнаршароуп ақалақьқуеи ауааԥсыра реиланхаратқуеи — Аҟуа, Гагра, Пицунда, Гудоуҭа, Афон Ҽыц, Очамчыра, Гулрыԥшь, Леселизе, Гантиади рҽы ааглыхратәи анхамҩа-бзазаратәи аӡцрытқьашьқуа инагӡаны рааикылара. Абарҭ аусураҟуа рзеиԥш сметатә хуԥса иартәоит 35,7 миллион маат. Иагьалнаршоит 67 километр аканализациатә коллектор аҟаҵара, 64,4 километр рҟны — аихшагатә сет, уахыкиенаки ала 175,5 нызқь кубометр ицқьам аӡқуа амшын ралатәара аанкылара.

Ҳазну ахушықусазы аусураҟуа рымехак ду мҩаԥгахараны иҟоуп амҩаҟаҵреи, атранспорти, аимадареи русура аиԥьтәреи, Аԥсны ақалақьқуеи ауааԥсыра рынхартақуеи ирыгыу ирыбзоу рыҟаҵареи рзы. СССР Аҳәынтплан иазԥхьагуанатоит Аԥснытәи АССР иахьаҵанакʻуа Амшынеиқуаҽыкутәи амҩа реконструкциа азура. Иҟаҵахоит Аҟуа, Гагра, Гудоуҭа Афон Ҽыц аҳабла ирхыкушо амҩақуа. Абарҭ агутаккуа рзы иоужьхоит иахутоу акапиталтә лагалақуа.

Ақутара абри апункт анагӡара напы аркын 1980 шықуса аҩбатәи азбжазы. Уажәы темп ццакрыла иаҽуп Гагра ақалақь иахыкушо амҩа аҟаҵара. Уи асметатә хуԥса 39,3 миллион маат ыҟоуп. Иара убасгьы иаҽуп Аҟуа ақалақь иахыкушо амҩа апроектгьы. Аргылара иалагарц азгуатоуп ҳазну ахушықусазы.

Иахыкушо амҩақуа рыҟаҵара иалнаршоит

ақалақь аҩнутҟатәи амҩақуа атранзиттә транспорт ирнатә аидара арласра апроблема уадаҩ аӡбара, еиԥьнатәуеит автономтә республика акурорт қалақьқуа рҽы аҳауа.

1980 — 1984 шықусқуа рзы иазԥхьагуартоит Аҟуатәи аҳаиртә баҕуаза амехак артбаареи иреконструкциеи. Урҭ анхыркушахалак, алшара ҟалоит саатк ала 1500-ҩык апассаԥырцәа рматцуразы, ари аҟаҵарба уажәтәи аҩаӡара аҵкыс 5-нтә рыла еиҳауп. Гагра ақалақь аҽы апассаԥырцәа рзы асқьала аргылара иабзоураны, аҕба дуқуа аднакыло иалагоит. Абри аҩыза асқьала аргылара азгуатоуп Афон Ҽыц аҳаблаҽгьы.

1982 — 1985 шықусқуа рзы Аҟуа ақалақь аҽы амшын иалагаланы иргылахоит конструкциала даҽакы иаламҩашьо амшын вокзал. Уи Аԥсны аҳтныкалақь амшын ҽықу архитектуратә харҭәараҽы акрызҵазкʻуа хутаны иҟалоит.

Автономтә республикаҽы еиҳа амчхара аманы иҟалоит аихамҩатә транспорт аматериалтә-техникатә база, акырӡа ихатәаауеит автотранспорттә парк.

Ҳавтономтә республиказы апартиеи аиҳабыреи рыкуҵаракуа рынагӡара иазкыу анаҩсгьы, уи аҳтныкалақь — Аҟуа арҿиаразы ҳазну ахушықусазы иазԥхьагуатоуп аусмҩаԥгатәқуа маҷымкуа.

Урҭ рхыԥхьаӡараҽы аӡбаху ҳәатәуп аквартал қуа рыҩнутҟатәи амҩасыртақуа реиҿкааара, Лечкоптәи аҳаракыреи ақалақьи егьырҭ амикрорайонқуеи рҟны ахучтәы штақуа рыҟа-

ҷара, урҭ архитектуралеи сахьаркыралеи реиқуршәара. Амшынҽықуаҽтәи аҧшаҳәа амҽхак ҭбаахоит, иагьырҧшӡахоит иҽыцу аҭиаақуа, алампионқуа, имачу архитектуратә формақуа рыла. Амал дуқуа аурыжьуеит апарккуа рреконструкциазы, В. И. Ленин, Маи 9 рыхьӡқуа зхыу ашҭақуа, аҳаиртәи аихамҩатәи вокзалқуа, иара убасгьы ақалақь аулицақуа 23 ирыгыу-ирыбзоу рыҟаҭаразы. Аусурақуа мҽхакы ҭбаала ирҽиахоит Басла аӡиас арыцқьаразы, уаҟа ахықурыҕуҕуагатә ргыламҭақуа рыҟаҭаразы. Акинотеатр «Аҧсны» азааигуара игоу Ацҳа шкуакуа акапиталтә ремонт азуразы.

Абарҭ еиқуҧхьаӡақуоу зегьы ирызхарҭәаауам планла иазгуаҭоу аусурақуа. Аха урҭгьы иахдырбоит ахушықуса анҭәамҭазы ажәытә қалақь Аҟуа иҭегьгьы иҽаны, иҧшӡаны, уаднаҧхьалартә ишыҟало.

Аҧснытәи АССР планеиуаршәала, қуҽиарала асоциал-економикатә ҽиара алыршахон Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Қомитети, Қырҭтәылатәи ССР Аминистрцәа Рсовети, ареспублика аминистррақуеи аведомствоқуеи еснагь иҳарҭоз ахшыҩзышьҭреи ацхыраареи ирылҭшәаны. Ареспублика адирективатә усбарҭақуа изныкымкуа ирыдыркылахьоу ақуҭарақуа рҟны иазгуарҭеит, иагьынаргӡеит аусмҩаҧгатәқуа автономтә республикаҽы еиҧш, хазы иҟоу уи арегионқуагьы рҟны жәлар рынхамҩа аринахысгьы ашьҭыхреи арҽиареи рзы. Убас, 1978 шықуса апрель 27 рзы Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Қомитети Қырҭтәылатәи ССР Аминистрцәа Рсовети

ирыдыркылеит ақуҭара, Аҧснытәи АССР Гудоуҭа араион аринахысгьы асоциал-економикатә ҽиара аусмҩаҧгатәқуа рзы». Абри адокумент ҟазшьас иамоу аадырҧшуеит абарҭ ацифрақуа: 1979 — 1980 шықусқуеи ажәеизатәи ахушықусеи раан Гудоуҭа араион аҟны иргылахоит 139 жәлар рынхамҩатә обиектқуа. Урҭ рыхуҧса жәа-миллион маатла иҟоуп.

Иазҧхьагуаҭоу аргыларақуа рхыҧхьаӡараҽы иҟоуп иҽыцу ааглыхратә наплакқуа, анхарҭа ҩынқуа, Акультура ҩны, аполиклиника, ашколқуа, аспорттә ргыламҭақуа, ахуҳахуҭреи, ауаажәларратә крыфареи, абзазара амаҭзуреи робиектқуа. Ҧхьаҟатәи аҽиара аиуеит ақыҭа нхамҩа, уи заҭааира еиҕьхоит аспециализациеи, аинтеграциеи, агротехника ҧхьагылеи рышьаҭала.

Ахшыҩзышьҭра ҷыда аҭоуп акурорт ргылара. Аусура дуқуа азҧхьагуаҭоуп аҷьажәлар ргуабзиарахьчареи, акоммуналтәи, атранспорттә маҭзуреи реиҕьтәразы, амҩақуа рыҟаҭареи рремонти рзы, аҧсабара ахьчаразы амшын ҽықуи аӡиасқуа рыҧшаҳәақуеи рырҕуҕуаразы.

Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Қомитети Қырҭтәылатәи ССР Аминистрцәа Рсовети рықуҭара инақуршәаны араион аҟны аргылара апрограмма ду анагӡара иаҽуп. 1979 — 1981 шықусқуа рзы иҟарҭараны иҟоу ааглыхратәи, ақыҭанхамҩатәи, акультурабзазаратәи обиектқуа 39 рахьтә 10 ахархуарахь ирыҭоуп. Ахархуарахь ирырҭаз рхыҧхьаӡараҽы иҟоуп Орҷьоникиӡе ақыҭаҽы

1500 хы рҭыҧ змоу аҳәақуа рырҧсыларҭа, Аҷандара ақыҭаҽы — иҟатоу ашьамаҟа рырҧсыларҭа раҧхьатәи аочеред, ақыҭсоветқуа радминистративтә хыбрақуа 2, анхарҭа ҩнқуа, ақыҭақуа рҽы ахуҳахуҭратә хыбрақуа. Аргылара ахыркушара иазааигуоуп Лыхни Ааци ақыҭақуа рҽы арахуааҙаратә комплексқуа.

Амшын ҽықуаҽы имҩаҧысуеит ахықурҕуҕуаратә усурақуа.

Лыхны ақыҭан идыргылоит Акультура ахан, ахуҳахуҭырҭа центр. Гудоуҭа ақалақь аҽы иҟарҭоит ауаажәларратә крыфарҭа акомплекс, атуристтә сасааирҭа уҳәа егьырҭ аобиектқуа жәпакы.

Зыҙбаху ҳҳәаз аобиектқуа рнаҩсгьы, Гудоуҭа араион аҟны апроект ҟаҭоуп ача азауад ҽыц аргыларазы. Иазҧхьагуаҭоуп аҩыҟаҭаратә зауад амҽхак арҭбаареи ареконструкциеи, аидарашьҭыхгатә автотранспорттә наплакы, Гудоу аҙиас автомобилтә цҳа ахҭара уҳәа еиуеиҧшым аҭакы змоу егьырҭ аобиектқуагьы рыргылара.

Аҧсны асоциал-економикатә рҽиаразы акрызҭазк'уа аҭакы амоуп 1980 шықуса маи 27 рзы Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитети Қырҭтәылатәи ССР Аминистрцәа Рсовети ирыдыркылаз ақуҭара «Тҟуарчал ақалақь комплексла аринахысгьы аекономикатәи асоциалтәи рҽиара аусмҩаҧгатәқуа рзы».

Ареспублика жәлар рынхамҩа ринтересқуа рганахьала зегь реиҳа зҭазк'уа проблеманы иҟоуп Тҟуарчалтәи абассеин аҟны арацәаҭхырҭа ҽыцқуа рыҧшаара, иахьынҙазалшо

иаҳзааигуаҙоу ажәашықусақуа раангьы арацәаҭхра амҩаҧгара. Абри гуҭакыс иҟаҭаны, Қырҭтәылатәи ССР Агеологиа аусбарҭа аҧшааратә-ахушьараҭаратә усурақуа мҩаҧнагоит. Убас, уи еиҽнакаауеит Тҟуарчал акушамыкуша акьыри егьырҭ аргылагатә маҭәахуқуеи рзапасқуа рыҧшааразы, насгьы урҭ рааглыхратә усадуларазы агеологиатә-ҧшааратә усурақуа.

Ажәеизатәи ахушықусазы Тҟуарчал иазҧхьагуаҭоуп шықусык 5 нызкь тонна зымчхара ыҟоу агигробамбақуа рҭыжьразы азауад аргылареи ахархуарахь рыҭареи. Абри анаплакы иалнаршоит 600-ҩык, аиҳараҙакгьы аҳәса, аусура раларгара. Ҳәарас иаҭахыузеи, абри имаҷым аҭакы змоу социал-економикатә факторуп.

Аусура ду мҩаҧысуеит Тҟуарчал ГРЕС аенергетикатә мчхара азырҳаразы. СССР Арацәатә ааглыхра аминистрра иазҧхьагуанаҭоит 1983 — 1985 шықусқуа рзы аарыхратә еидҭа «Қырҭрацәа» Тҟуарчалтәи афымцамеханикатә ҟазарҭақуа рреконструкциа. Уи миллион маатк рыху аҟынҙа инеидкыланы аалыҭқуа ҭнажьуа иалагоит, араҟа иҟарҭо иалагоит ашьхашахтатә еиқуршәагақуа.

Иазгуарҭо аусмҩаҧгатәқуа рынагҙара иабзоураны, ажәеизатәи ахушықусазы Тҟуарчал ақалақь аҽы ааглыхратә аарыхра амҽхак иазҳауеит 39 процент рыла, ауааҧсыра аҙәаҙәала ираҙо ахь ииаганы — 30 процент рыла, ауааҧсыра аҙәаҙәала рыбзазаратә маҭзурақуа рынагҙара — 26 процент рыла. Ауаажә-

ларратә нхам@аҽы аус зуа аҧьатә ресурсқуа рхыҧхьаҙара 76,3 процент рҟнытәи 86 процент рҟынҙа иазҳауеит.

1980 шықуса анҵәамҭазы ихыркушан Очамчыра араион асоциал-економикатә ҽиара акомплекстә план аус адулара, уи шьақудырбуҩуеит Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитети Қырҭтәылатәи ССР Аминистрцәа Рсовети. Уажәы Очамчыра араион аҧьажәлар, апартиатәи асоветтәи усҳәарҭақуа рнапхгарала, ирылшо зегьы ҟарҵоит иазҧхьагуатоу аусм@аҧгатәқуа аҧстазааараҽы рынагҙаразы.

VI

Автономтә республика аринахысгьы асоциал-економикатә рҽиаразы заҵааира иҭбаахауа апрограмма аҟны акрызҵазқ'уа аҭыҧ ааннакылоит Аҧсны анаука, акультура, агуабзиарахьчара, ацараиурҭақуа русура аиҧьҭәреи урҭ рматериалтә-техникатә база арбубуареи ирымадоу азҵаатәқуа рызбара.

Абри аганахьала ареспублика акультуратәи анаукатәи ҧстазааараҽы дараза акраҵанак'уеит 1979 шықуса февраль 5 рзы ССРР Аминистрцәа Рсовет акуҵара ахьаднакылаз А. М. Горки ихьз зхыу Аҟуатәи аҳәынҭқарратә рцам@ратә институт абазала Аҧснытәи Аҳәынҭқарратә университет аиҽкааразы 1979 — 1980-тәи ацарашықусазы ҽынлатәи аҟушахьы ирыдкылан 510-@ык, 1978 — 1979-

тәи ацара шықусазы 265-@ык ахьрыдыркылаз ахаҭыҧан.

1979 — 1980-тәи ацарашықусазы араҟа раҧхьаҙа акуны им@аҧган абарҭ реиҧш иҟоу азанааҭқуа рыла адкылара — ааглыхра апланҟацара, аҳасабеилыргара, азиндырра, ашколкураҟынҙатәи апедагогикеи аҧсихологиеи, азеиҧштехникатә дисциплинақуа, афизика.

1980 — 1981-тәи ацарашықусазы ҽынлатәи аҟушахьы ирыдыркылеит 530-@ык, напы аркын азанааҭ ҽыц — ахуҳахуҭра аекономика ала ацара дырцара, иаартын аполитикатә екомиеи азиндырреи ркафедра ҽыцқуа @ба, иара убасгьы аекономика афакультет. Акырза ирҭбааун аҳасабеилыргареи, азиндырреи, абиологиеи, агеографиеи, аҭоурыхи рҟны аҧсуа сектор.

Ауниверситет аҟны анхам@аҳасабкратә лагамҭақуа рыла аус ауеит анаука-еилкааратә лабораториа, уи базас иамоуп анаукатә коммунизм акафедреи физика акафедраҽы еиҽкаау алабораториақуа хҧеи.

ҚПСС Ацентр Комитети СССР Аминистрцәа Рсовети Аҧснытәи АССР азы акуҵара анрыдыркыла ашьҭахь ауниверситет иҟоу ахыбра аҽаҧшьы ҟацан. Абри ахыбра ацаҟа иҟоуп аудиториақуа 12, акабинетқуа ҧшьба. абиблиотека. Урҭ еибыҭоуп ҳаамҭазтәи аикуршәагақуа рыла.

Ауниверситет абаза ҧхьаҟатәи аҽиара амадоуп ауниверситеттә қалақь хуҷы аргылара. Убри азы иалхыуп Аҟуа ақалақь Маиак аҳаблаҽы 42 гектар зцазқ'уа адгьылтыҧ.

Акомплекс аҟны иҟалоит 1200-ҩык астудентцәа рҭыҧ змоу аҭара-лабораториатә корпус, 800 ҭыҧ зауа азеиҧш нхарҭа, аарыхратәи арзҩыдаратәи базақуа, аспорттә ргыламҭақуа, 90 квартира зауа анхарҭа ҩны.

Даараҙа иргурҕьагоуп ауниверситет ҿыц ашьақургылара аҧхьатәи амшқуа инадыркны уи ашҟа аиҩызара анапқуа ахьдырххаз ҳтәылаҿы зегьреиҳа зхыҭуа аҭараиурҭақуа — Қарҭтәи, Тартутәи, Ленинградтәи аҳәынҭқарратә университетқуа. Урҭ атехникатә базеи ашәҟутә фонди рхарҭәааraҿы ацхыраара ду ахьыҟарҭаз анаҩсангьы, ҳуниверситет еснагь шефра азыруеит. Абри иабзоураны, атәылаҿы зегь реиҳа иқуҧшу ауниверситет ирласны иҿиоит.

А. М. Горки ихьҙ зхыу Аҧснытәи аҳәынҭқарратә университет аҟны акадрқуа разыҟаҭара инаваргыланы заҭааира хшыҩзышьҭра арҭоит автономтә республикаҿы иреиҳау даҿа ҭараиурҭак — асубтропикатә нхамҩа Қырҭтәылатәи аинститут аҟны анаука-еилкааратәи арҭаратәи усура шымҩаҧысуа. Абри ҳтәылаҿы абас еиҧш апрофиль змоу ҭараиурҭа заҭәыкыуп. Араҟа аҭара рҭоит х-нызқьҩык астудентцәа инарыцны, урҭ рхыҧхьаҙараҿы аҳәаанырцәтәи атәылақуа рҟнытәигьы. Аинститут иамоуп ҳаамҭазтәи арҭагатә база, аспорттә комплекс, арҭаҩцәеи, аҭаҩцәеи, астудентцәеи рыбзазареи рыҧсшьареи зырманшәало зегьы.

Аҧсны жәлар рынхамҩа еиуеиҧшым аусхкқуа рзы аквалификациа змоу аспециалистцәа разыҟаҭара уи анҭыҭгьы имҩаҧысуеит. Автономтә республика арҧарцәеи аҭыҧҳацәеи иреиҳау аҭара роуеит Ҳаҧсадгьыл ахҭныкалақь — Москва, Қарҭ, Киев, Харков, Ленинград, Орҵьоникиҙе, Краснодар, Минск уҳәа ҳтәыла дуҙҙа ирацәаны егьырҭ ақалақьқуа рҟынгьы.

Акадрқуа разыҟаҭараҿы акрызҭазк'уа шьаҿаны иҟалеит атәыла еиуеиҧшым аҭараиурҭақуа рахь автономтә республика аҟнытәи абитуриентцәа аконкурс иаламырхуҙакуа рахыҧхьаҙаларазы есышыкуса алимитқуа ахьҳауа. Аҭыхутәантәи ахышыкуса рымацарала аҭарахьы идәыкуҭоуп 500-ҩык инарыцны аусуцәеи анхаҩытә ҿари рхаҭарнакцәа, абжьаратәи ашколқуа роушьҭымҭацәа, насгьы аррамаҭурахьтә ихынҳәыз.

Жәлар рынхамҩа акадрқуа рааҙараҿы иаҧсоу рлагамҭа ҟарҭоит Аҟуатәи аиндустриатә техникум, Аҿгуаратәи асовнхара техникум, азанааҭтә-техникатә ҭараиурҭақуа.

Автономтә республикаҿы мҿхакы ҭбаала аҿиара аиуит жәлартә ҭара асистема. Заҭааира ишьҭыҭуеит уи аҭахрақуа рзы иоурыжьуа амалқуа. Есышыкуса ашколқуа рахь инеиуеит азыҟаҭара ду змоу акадр ҿыцқуа. 1960 — 1961-тәи аҭарашыкусазы Аҧсны ашколқуа рҟны аус руазҭгьы 5.700-ҩык арҭаҩцәа, уажәы ареспублика ашколқуа рҟны аус руеит 8.200-ҩык инарыцны, урҭ рхыҧхьаҙараҿы 7 нызқьҩык — иреиҳау арҭаҩратә ҭара рымоуп.

Апартиеи аиҳабыреи аху ҳаракны иршьоит

аӷьа ду зцу арҭаҩы иусура. Аҧсны ашколкуа рҟны арҭаҩратә усура мҩаҧыргоит 66-ҩык Қырҭтәылатәи ССР ашкол зҽаҧсазтәыз арҭаҩцәа, 618-ҩык Аҧснытәи АССР ашкол зҽаҧсазтәыз арҭаҩцәа. Арҭаҩцәа рӷьа ауаажәларратә ҭак ду шарҭо азы иршаҳаҭгоуп урҭ рахьтә аӡәырҩы аорденқуеи амедалқуеи ахьранашьоу. Арҭаҩцәа амаҭуратә ҭыҧқуа рацәаны иааныркылоит ауаажәларратәи аҳәынҭқарратә усбарҭақуеи рҽы.

Ирҽиоу асоциализм аҭагылазаашьақуа раан иҭегьгьы иҕуҕуахеит аҧсуа милаҭтә школ. Иаҧырҭоит иҭегьы еиҕьны аус зыдулоу, ишьақугылахьоу аҧсуа рҭага шәҟуқуеи арҭагатә цхыраагӡагақуеи. Аҧсуа школқуа рзы арҭага шәҟуқуа 34, урҭ рхыҧхьаӡараҽы аоригиналтә шәҟуқуа 31 ҭнажьуеит ашәҟуҭыжьырҭа «Алашара».

Ашколқуа ирымоуп алагамҭатә классқуа рзы азыҟаҭара змоу арҭаҩцәа, абжьаратәи ашкол аҽы аҧсуа бызшәеи алитературеи рырҭаҩцәа. Урҭ реиҳараҩык иреиҳау аҭара рымоуп.

Амилаҭтә школқуа рырҽиараҽы акрызҭазк'уаз шьаҽаны иҟалеит Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитети Апартиа Аҧснытәи обкоми ареспублика аҭараиурҭақуа рҟны аурыси, ақырҭуеи, аҧсуеи бызшәақуеи алитературеи дырҭара аиҕьтәразы ирыдыркылаз ақуҭарақуа.

Аҧсны аӷьажәлар ргуы аладуны иазгуарҭоит автономтә республика адоуҳатә ҧсҭазаараҽы иҟалаз аиҭакра дуӡӡақуа. Асовет мчра

60 шыкуса рыҩнуҭҟала атәылаҽацә аҟны зегьы аҭара роуит, ишьақугылеит асоциалисттә культура ду. Жәлар рымчра ҭабырг аиубилеи азгуаҭауа, ҳӷьажәлар ҳаҭырқуҭара дуӡӡала, зхаҭарала иргуаладыршәоит иаҳцәыхароу аҩажәатәи ашыкусқуа раан ажәлар адырра ашәахуа лашақуа рызнагаразы зхы-зыҧсы иамеигӡа аус зуаз ауаа рыхьӡқуа.

Ажәлар ргуалашәараҽы зышьҭа ҭаула аанзыжьыз Аҧсны аҭара активла аиҽкааҩцәа иреиуоуп С. И. Ҷанба, А. М. Ҷоҷуа, Д. И. Гулиа, А. И. Чыкубар, Ф. Х. Ешба. П. С. Шьаҟрыл, К. Ф. Зиӡариа, С. П. Басариа, В. П. Данкевич, Н. С. Патеиҧа, К. В. Маршьаниа, А. А. Орыниански, Д. Х. Барцыц, Г. К. Алан, Е. С. Чачхалиа, И. М. Гегиа, М. А. Каландиа, Н. Г. Векуа, М. Т. Ранефт, П. М. Гогиа, М. С. Турски, М. Н. Цаава, А. М. Давидовски уҳәа ирацәаҩны.

Жәлар рҭара аусхкаҽы фырхаҭарала аӷьа збоз, аҧхӡы азказҭәоз ирдыруан изҽыз аус шаҟа аҭанак'уаз, шаҟа хуарҭара ду алаз, избанзар аҭаралашара заҭәыкоуп ажәлар ирылзыршо еснагь изҭагылаз арыцҳареи рдоуҳатә ҕарреи ҳаамҭазтәи акультура аҳаракыраҟуа рахь рнагара. Абри ахалара алыршахеит апартиа ленинтә милаҭтә политика инеишьҭаргыланы анагӡара иалҭшәаны. Абри аполитикоуп ҳажәларқуа зегьы уамашәаҭәҟьа рыршәҭкакаҷра алзыршаз, ҳавтономтә республика иахьатәи амш лаша злаҟоу.

Аҧсны иара убас қуҽиарала иҽиоит анаукагьы. Иахьа ареспубликаҽы иҟоуп 30 рҟын-

ʒа анаукатә усҳәарҭақуа, урҭ рҟны аус руеит аҭарауаа рацәаҩны, жәаҩыла адокторцәеи шәҩыла анаукақуа ркандидатцәеи.

Апартиа XXVI аизара ду ақуҭарақуа инарықуршәаны, Аҧсны аҭарауаа мҩас ишьҭырхит анаукеи аарыхреи реидҭара, ҳаамҭазтәи анаукеи анхамҩатәи акультуратәи ргылареи рыдҭақуа ирықушәо аилкаарақуа рымҩаҧгара.

Аҧхьагылара змоу анаукатә-еилкааратә усҳәарҭақуа ируакыуп Қырҭтәылатәи ССР Анаукақуа р-Академиа Д. И. Гулиа ихьʒ зхыу абызшәеи, алитературеи аҭоурыхи ирызкыу Аҧсуа институт — аҧсуаҭҭаара ацентр. Аинститут аҭарауаа қуҿиарала аус рыдырулоит аҧсуа бызшәа аструктуреи алексикеи рызҭаатәқуа, аҧсуа литературеи афольклори рпроблемақуа, аҭоурыхи, аетнографиеи, Аҧсны аекономикеи рызҭаатәқуа. Аҧсуаҭҭаара еиуеиҧшым аҟушақуа ирызкны икьыҧхьуп жәабала аинтерес зҭоу, анаукаҿы акыр иаҧсоу лагаламҭаны иҟоу амонографиақуа. Аинститут адиректор, Қырҭтәылатәи ССР Анаукақуа р-Академиа ачлен-корреспондент Г. А. Зиʒариа иусумҭа «Амҳаҵырреи XIX ашәышықусазы Аҧсны аҭоурых апроблемақуеи» аҧсахеит Қырҭтәылатәи ССР Ахәынҭкарратә премиа, иара убас уи имонографиа «Ареволиуциа ҟалаанʒатәи аҧсуа интеллигенциа рышьақугылара» аҧсахеит Д. И. Гулиа ихьʒ зхыу апремиа. Д. И. Гулиа ипремиа ианашьахеит афилологиатә наукақуа ркандидат Ш. Х. Салаҟаиа иусумҭа «Аҧсуа жәлар репос» азы.

Аҧсуа ҭарауааи И. Ҵьавахишвили ихьʒ зхыу аҭоурыхи, археологиеи, аетнографиеи ринститути ргуы иҭоуп ақырҭуа-аҧсуатә еизыҟазаашьақуеи аҧсуа дырреи ирызкны аусумҭақуа жәпакы рҭыжьра.

Ареспублика анапхгара еснагь игуцаранак'уеит Аҧсны зегьреиҳа зхыҭуа анаукатә усҳәарҭаҟны аусурақуа рҭагылазаашьақуа реиҕьтәра. Ҳазҭагылоу аамҭазы уи ахыбра реконструкциа азыруеит, уи ианалгалак ашьҭахь аинститут аколлектив лыҭшәабзиала аусуразы ирҭахыу аҭагылазаашьақуа зегьы роуеит.

Қырҭтәылатәи ССР Анаукақуа р-Академиеи, уи аинститут хадақуеи, иара убасгьы СССР Анаукақуа р-Академиа аинститутқуа жәпаки аҧсуа ҭарауаа еснагь ацхыраара рырҭоит. Аҧсны анаукатә ҧсҭазаараҿы акрызҭазк'уа хҭысны иҟалеит 1980 шықуса декабр азы Қырҭтәылатәи ССР Анаукақуа р-Академиа апрезидиум аҭыҧ ахь ицаны имҩаҧнагаз аилатәара. Уи иазгуанаҭеит аҧсуа ҭҭаара анаукатә хырхарҭақуа зегьы аринахысгьы қуҿиарала рырҿиаразы аусмҩаҧгатәқуа.

Аҵьынҵьтәылатә наука арҿиараҿы алагаламҭа ду ҟарҭоит СССР Амедицинатә наукақуа ракадемиа аексперименттә патологиеи атерапиеи Аҵьа Абираҟ Ҟаҧшь аорден змоу Аҟуатәи ринститут, Аҟуатәи афизика-техникатә институт, Аҭиааʒара зегьеидгылоутәи аинститут, Асубтропикатә культурақуа Аҟуатәи рҧышәаратә станциа, Қырҭтәылатәи ССР Анаукақуа ракадемиа Аҟуатәи Аботаникатә баҳча, Қырҭтәылатәи ССР Агуабзиарахьчара

Администрра акурортологиеи афизиотерапиеи Аҧснытәи афилиал уҳәа егьырҭгьы.

Иамоу ахырхарҭала автономтә республикаҿы акрызцазк'уа наукатә усҳәарҭаны иҟароуп Қырҭтәылатәи Аҳәынтплан аҿы уажәааигуа иаҧырҵаз аекономикеи апланҟацареи рнаука-еилкааратә институт Аҧснытәи аҟуша. Уи аҿаҧхьа уснагзатәны иқургылоуп Аҧснытәи АССР асоциал-економикатә ҿиара аперспективатә проблемакуа аус рыдулара ауснагзатәқуа.

Автономтә республика ацарауаа рылшамтақуа акырҙа ишазхарҵо азы иршаҳатганы иҟоуп ҳнаукатә усҳәарҭакуа рбазала пахьымҩаҧысуа зегьеидгылоутәи жәларбжьаратәи аконференциақуеи асимпозиумқуеи, урҭ ацхыраара ду ҟарҵоит Аҧсны анаукатә еилкааракуа ҧхьаҟа рыҿираҿы.

1980 шықусазы Аҧсны ацарауаа рылахуп Борҧьоми имҩаҧысыз ацарауаа — атоурыхдырҩцәа ртрадициатә еиҧылара; СССР афилософиатә гуҧ Қырҭтәылатәи аҟушеи Қырҭтәылатәи ССР иреиҳау ацараиурҭакуа Рминистрреи «Акультуреи афилософиеи, аидеологиеи», рпроблема иазкны Аҟуа еиҿыркааз атеориатә конференциа; Қырҭтәылатәи ССР Анаукакуа р-Академиа апрезидиуми, Д. И. Гулиа ихьз зхыу, абызшәеи алитературеи, атоурыхи ирызкыу Аҧсуа институти, А. М. Горки ихьз зхыу Аҧснытәи аҳәынтқарратә университети академик С. Н. Џьанашьиа диижьтеи 80 шықуса ацра иазкны имҩаҧыргаз аиубилеитә сессиа;

жәабала еиҿкааз еиуеиҧшым аилацәажәаракуа, асимпозиумқуа, аконференциақуа.

Зехьыңџьара еицырдыруеит абарҭ ацарауаа рыхьзқуа — академик Б. А. Лапин, Қырҭтәылатәи ССР Анаукакуа ракадемиа ачлен-корреспондентцәа — З. В. Анчабаҙе, Г. А. Зиҙариа, А. А. Қолаковски, Р. Г. Салуқваҙе, анаукакуа рдокторцәа Ш. Д. Инал-иҧа, Х. С. Бҕажәба, Ф. Д. Мамҧориа, Н. В. Мгелаҙе, О. Г. Чурҕулиа, Т. Х. Самоладас, К. С. Шьақрыл, А. Е. Куправа, Х. Шь. Аргун, В. И. Қарчава, М. З. Максимов, В. И. Адамиа, Л. П. Чкадуа, Е. К. Џьиқизе, С. И. Чочиа, М. М. Циколиа, Р. А. Демирханов, И. Д. Ахалаиа, Т. И. Қиҧиани, М. Г. Ахалаиа, Д. С. Қакиашвили, И. Н. Дараселиа, С. И. Миминошвили, Г. Н. Сичинава, Ш. Д. Гогохиа уҳәа ирацәаҩны анаука егьырҭ аусзуҩцәагьы.

Ҳара ҳгуы рыладуып Аҧсны иалиааз академикцәа, адунеи аҿы еицырдыруа ацарауаа С. Н. Џьанашьиеи И. Н. Векуеи.

Зышәкуҩыра куҧшу аҧсуа жәлар ркультура арҿираҿы иқуҿиара дуззаны иҟалеит формала имилаҭтәу, цакыла иҫоциалисттәу алитературеи аҟазареи рыршәтқакаҷра. Урҭ рхыцхырҭаҿы игылан зыжәлар рхуцракуа, рхьаакуа ҟазара дула иаазырҧшуаз Дмитри Гулиеи Самсон Чанбеи.

Октиабр Дузза, Қырҭтәылеи Аҧсни Асовет мчра аиааира аргара ирыбзоураны арҿиаратә ҧстазаара ду амҩа ианылеит абаҩхатәра змаз ашәкуҩцәа ҿарацәа • Иуа Коҕониа, Мушьни Аҳашба, Иван Папаскьыр, Миха

Лакрба, Заз Дарсалиа, Владимир Агрба уҳәа егьырҭгьы.

Аҧсуа литература ахыҵхырҭа хадақуа ируакны иҟан, иҟоуп, иагьаанхоит дара аҧсуаа рхаҭа ҕуҕуалаҙа ибеиоу рдоуҳатә культура. Аҭоурыхтә аамҭазы аҧсуа жәлар акырҙа арыцҳаракуа ишрықушәазгьы, абри иахҟьаны рыҽиара шаанкылахазгьы, зегь акоуп, ирылшеит рбызшәа аиқурхара, рҽаҧыцтә поезиатә рҽиара абаҟа ҟаиматқуа раҧцара.

30-тәи ашықусқуа аҧсуа литература қуҧш ҕуҕуала иарҽиара аамҭан. Абри аҽы имаҷмыз ароль нарыгҙеит 1932 шықусазы иаҧцаз Аҧснытәи ашәкуөцәа реидгылеи 1933 шықуса август азы гуҧөык аҧсуа шәкуөцәа рахь А. М. Горки иҟаиҵаз ааҧхьареи. «Уамашәаҵәкьа иҧшҙоу адгьыл ҷашәра атәылаҽацә ахь» ҳәа иааишьҭыз ашәкуаҽы абҵас драбжьон: «Шәеазышәк жәлар рҽаҧыцтә поезиа аҵара, еизыжәгала, ианышәҵала аҧсуа шәақуа, алакуқуа, алегендақуа... аҧсшәахьынтәи аурысшәахь еиҭажәгала. Абри шәара хаҭала акыр ахьышәнаҭо ана@сангьы, ауаа азәыр@ы Аҧсны иахҭнагахьоу днардыруеит...» Абри аамҭазы аҧсуа литература иалалоит Леонти Лабахуа, Леуарса Куҵниа, Қьаазым Агумаа, Шьалуа Ҵәыцьба, Баграт Шьынқуба, Иван Ҭарба, Гьаргь Гулиа, Ҷичико Ҵьонуа, Алықьса Ҵьонуа уҳәа егьырҭгьы.

Иҧсҭазаара алҵра ҧытк шыбжьаз Д. И. Гулиа и@уан: «Сыҧсҭазаара зегьы гуҭакыс иаман агара игарҵны изызхаз аҧсуа литература абара». Абри ихуҵра иалаз нагҙахеит —

ибашьра ашьҭахьтәи ашықусқуа раан аҧсуа итература рҽиауа ицәырҵит абарҭ реиҧш коу а@ымҭа ҟаиматқуа — Аҧсны жәлар шәкуөцы, иналукааша апрозаик Иван Гьаргьа Папасқьыр ироман «Ҭемыр», непопеиа Аҧхәыс лыпату», Аҧсны жәлар рпоет Б. В. Шьынқуба ироманқуа «Аҽатә уаа», «Ахра шәа», «Ацынҵәарах». Абарҭ авторцәа Д. И. Гулиа ихьз зхыу апремиа раҧхьаҙатәи лауреатцәахеит. Иара убас абри апремиа ранаҳьахеит Иван Ҭарба ироман «Амра ҳара ҳҽы гылоит», Гьаргь Гублиа имонографиа «Дмитри Гулиа (иҧсҭазаареи ирҽиареи)», Алықьса Гогуа ипрозатә @ымҭақуа реизга «Шьхашәа».

Дмитри Гулиа иҳаракны ишьҭихыз асоциалисттә реализм абираҟ аестафета ҧхьаҟа иаргоит М. Лашәриа, К. Ломиа, Г. Гублиа, Ҷь. Аҷьынҵьал, Н. Ҭар-ҧҳа, П. Бебиа, А. Ҷьениа, Ҷь. Аҳәба, В. Анқуаб, Н. Куҵниа, Ш. Гургулиа, Ш. Ҷкадуа, В. Амаршьан, Т. Ацьба, Р. Смыр, заа зыҧсҭазаара иалтцыз поетцәа А. Лашәриа, Қь. Чачхалиа, А. Ацьынҵьал. Еицырдыруеит р@ымҭақуа Ф. Искандер, И. Лакербаи, Е. Басариа, аҧсуа литературцәа иакыу ртаацәараҽы аус руент акыруа, аурыс, аерман шәкуөцәа.

ИнгурГЕС аргыла@цәа ирызкыуп апроаик Мосе Гвасалиа ироман «Арамхуту», акымкуа еицырдыруа а@ымҭақуа аҧицахьеит апоет Шота Акобиа — аҧсуа литература апропаганда азу@ы, аитага@. Аҧсны милатрадоала еилоу атаацәара дырзышәаҳәоит апоет

Мириан Мирцели. Ҳаамҭазтәи ауаа рхаҿ хьаҟуа, рыгуҭаккуа рныҧшуеит рҩымҭаҟ ашәҟуҩҩцәа, апоетцәа: Г. Каландиа, А. Ць дариан, М. Хурцилава, В. Саблин, А. Гур ниан, Ць. Цьанелиҙе, К. Гердов, О. Широб кова, Г. Одишариа уҳәа егьырҭгьы.

Аҧсуа шәҟуҩҩцәеи апоетцәеи рхатә рҿи мҭаҟуа ахьаҧырҭо анаҩсгьы, активла а азыруеит адунеитәи асоветтәи литерату иреиҧьу аҿырҧшкуа, зегь раҧхьаҙагьы ина гыланы, аҟырҭуеи аурыси шәҟуҩҩцәа раҧц мҭаҟуа рхатәы бызшәахь реиҭагара. Ааигу аҧсышәала иҭыжьын Ш. Руста̧вели ҧср зкум ипоема «Абжьас-цәа зшәу», аҩбатәи а ҭагамҭа, А. Пушкин иажәеинраалоу ирома «Евгени Онегин», М. Лермонтов ипоема «Мц ри», А. Фадеев ироман «Агвардиа ҿа», В. Ма ковски ипоема «Владимир Илиа-иҧа Ленин Аҧсышәала еиҭагоуп М. Шолохов, К. Сим нов, К. Гамсахурдиа, Г. Табиҙе, И. Абашиҙ Г. Абашиҙе, К. Калаҙе, Р. Маргиани, И. Н нешвили, Н. Думбаҙе, Ш. Нишнианиҙе Ч. Аи матов уҳәа ирацәаҩны егьырҭ ашәҟуҩҩцәе апоетцәеи рҩымҭаҟуагьы.

Амилаҭ акультура ишазҳауазы иҟаҭарб га бзиоуп акьыҧхь арҿиара. Автономтә ре публикаҿы иҭыҭуеит аобласттә газетҟуа хҧ аҟалаҟьтә газеҭҟуа ҩба, араионтә газеҭҟу хуба. Рацәак ҭуам алитературатә сахьа кыратәи ауаажәларратә-политикатәи журна «Алашара» 25-шыҟуса ахыҭра азгуанаҭе жьҭеи. 1957 шыҟуса инаркны иҭыҭуеит сахь ла еиҟуршәоу ахуҷтәы журнал «Амцабз».

Акультура аусхк аҟны иргурҧьагоу аиҭакра ҳуҟуа ҟалоит Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет 1978 шыҟуса ааҧынразы «Аҧснытәи АССР аекономикеи акультуреи аринахысгьы рырҿиареи автономтә респуб лика аҷьажәлар рыҩнуҭҟа аиҿкааратәи аи деиатә ааҙаратәи усура арҧуҧуареи рус мҩаҧгатәкуеи рзы» иаднакылаз аҟуҭара анагҙаразы активла аусура анымҩаҧысуа ламҭазы.

Иҟаҭоу рацәоуп ииасыз ахышыҟуса рыҩнуҭ ҟала — аҭыҭра иалагеит ажурнал ҿыцҟуа «Аҧсны аҟазара», «Ашколи аҧсҭазаареи», ашәҟуҭыжьырҭа «Алашара» амҿхак иазҳаит, уи инаҟуршәаны аштатҟуагьы. Ашәҟуҭы жьырҭа аҟны иҭыҭуеит арҭагатәи арҭара-ме тодикатәи литература, ауаажәларратә-поли тикатә литература, ааглыхреи аҟыҭанхамҩеи ирызкыу алитература, асахьаркыратәи, аил кааратәи уҳәа егьырҭгьы — аҧсышәала, ҟырҭшәала, урысшәала.

Ашәҟуҭыжьырҭа апланҟуа рҿы аҭыҧ ду ааннакылоит еиҭагоу алитература. Аҧсышәа ла иҭыҭуеит В. И. Ленин иусумҭаҟуа. Аҧсуа ҧхьаҩы ихатәы бызшәала иоуит афилосо фиатә усумҭа дуҙҙа «Аматериализми аем пириокритицизми», Л. И. Брежнев итрилогиа «Адгьыл маҷ», «Аиҭарҿиара», «Адәаҙа», ап лан иаларҭоит, иагьҭрыжьуеит аешьаратә литератураҟуеи адунеитә классикеи иналу кааҙаша рырҿиамҭаҟуа: Л. Толстои, М. Сал тыков-Шьчедрин, Н. Бараҭашвили, А. Ҭере ҭели. И. Ҷавҷаваҙе, Т. Шевченко, О. Туман-

иан, В. Шекспир, Ҳ. Ҳаине, Ф. Шиллер, Цвеиг, Д. Дефо, Ць. Баирон уҳәа ирацәаҩн

Аҧснытәи АССР аҟны ашәҟуҭыжьра аринахысгьы арҿиараҿы аҭак дуӡӡа амоу Аҟуа ақалақь аҟны излагаз Акьыҧхь аҩн аргылара. Уи ахархуарахь ианрырҭалак, автономтә республика аполиграфиатә база амч хара шықусык 60 рҟынтәи 120 миллио бҕьыц-оттискқуа рҟынӡа иазҳауеит. Акырӡ еиҕьхоит акьыҧхьтә аалыҭ ахаҭабзиарагьы Қырҭтәыла аҧхьаҩцәа аҧсуа литература арҿиамҭақуа иҭегьы инарҭбааны дырдырразы ашәҟуҭыжьырҭа «Сабҷоҭа Сақарҭвело», «Мерани», «Накадули», «Хеловнеба» ртематикатә планқуа рҟны иазгуаҭоуп аҧсуа авторцәа рырҿиамҭақуа ркьыҧхьра азырҳара

Аҧсуеи ақырҭуеи жәларқуа риешьаратә литературатәи ркультуратәи еимадарақуа, ринтернационалтә еиҩызара заҭааира ишыҕуҕуахо азы исимвол ҟаимаҭуп Қырҭтәыла аиҳабыра рықуҭарала Қарҭ иахьаадыртуа аҧсуа литература ашьаҭаркҩы Д. И. Гулиа ибаҟа.

Аҭыхутәантәи аамҭазы Аҧснытәи алитературеи аҟазареи русзуҩцәа лассы-лассы ирҧыло иалагеит атәыла ареспубликақуа рҟынтәи рҩызцәа. Абарҭ аиҧыларақуа аҧсҭазаара дырҧшӡоит, акультура аусзуҩцәа ринтернационалтә еимадарақуа дырҕуҕуоит, реибарбеиара иацхраауеит.

Асовет жәларқуа реиҩызареи риешьареи ирныҳәа ҭабыргқуаны иҟалеит Аҧсуа литературеи аҟазареи рымшқуа Москва, Қарҭ,

Одесса, Запорожие, Тула, Қуҭешь, Қарачы-Черкесск рымҩаҧгара. Иара убри аамҭазы абарҭ ақалақьқуеи аобластқуеи рҿтәи алитературеи аҟазареи русзуҩцәа сасцәаны иаҳҭан, рҟазара ҳдырбон, иаҳзеиҭарҳәон гуаартыла рықуҿиарақуа.

Аҭыхутәантәи ашықусқуа рзы иӡбан, автономтә республика атеатрқуеи акультуреи аҟазареи русҳәарҭақуеи русура аиҕьтәразы азҭаатәқуа маҷымкуа.

Абри инамаданы иаҳгуалаҳаршәарц ахуҭоуп 1929 шықусазы аҧсуа профессионалтә театр аҧҭара хҭыс ҟаимаҭны ишыҟалаз аҧсуа жәлар ркультуратә ҧсҭазаараҿы. Уи иамоу аҭакы ахушьара аҭара уадаҩуп. Раҧхьаӡатәи аҧсуа актиорцәа, арежиссиорцәа— Азиз Агрба, Леуарса Қасланӡиа, Минадора Зыхуба, Шәарах Ҧачалиа, Қадыр Қарал-оҕлы, Анна Аргун-Қоношок, Екатерина Шакербаи, Разанбеи Агрба, Михаил Қове, Иван Қуакуасқьыр, Марица Ҧачалиа, Самсон Кобахиа, Ҷьарнас Анқуаб, Вера Дбар, Иасон Ҷоҷуа уҳәа иаҧырҭаз асценатә хаҿсахьа хазынақуа, асовет театр ахьтәы фонд иалалеит.

Асоциалисттә реализм апринципқуа ирзиашаны, урҭ рырҿиаратә традициақуа, ҧхьаҟа иргоит абжьаратәи аиҭбыратәи абиҧарақуа ирыҭарк'уа актиорцәеи арежиссиорцәеи— Нырбеи Қамкиа, Виолетта Маан, Амиран Ҭаниа, Софа Агумаа, Алықьса Ермолов, Еҭери Коҕониа, Шалуа Гыцба, Нели Лакоба, Маиа Ҷьыкырба, Геннади Ҭарба, Лаврик Ахба, Нели Ешба, Михаил Мархолиа, Олег Лагу-

лаа, Дмитри Куартаа, Заур Кове.

С. И. Ҷанба ихьз зхыу Аҧсуа аҳәынҭқарратә драматә театр знысыз арҿиаратә мҩа аҩнуҵҟала ахуаҧшыҩцәа иднарбеит адунеитәи аурыстәи, асоветтәи классика зымҽхазк'уа арепертуар инаваргыланы, аҭыҧантәи авторцәа рдраматургиатә ҧҵамҭақуа рыла иқургылоу аинтерес зҵоу аспектаклькуа. Атеатр арепертуар ҷыдарас иамоуп уи иахьалоу асовет уаа рхаҿсахьақуа аазырҧшуа, иара убасгьы сатиратә ажәа цхафырла иҩу, аҧсихологиатә ҟазшьа змоу апиесақуа, убарт иреиуоуп: В. Вишневски — «Аоптимисттә трагедиа», Н. Думбазе—«Абираҟ шкуакуақуа», Б. Шьынқуба — «Нас ишышәтахыу», Шь. Аҧьынҵьал — «Азыхь абжьы», Ш. Ҷкадуа — «Акьаныьа» уҳәа егьырҭгьы.

Аҧсуа театр агостролькуа мҩаҧнагоит хтәыла еиуеиҧшым ақалақькуа рҟны. Уи ыҟан Москва, Қарт, Киев, Батым, Николаев, Черкесск, Херсон, Орҧьоникизе, Жданов, Ужгород, Днепропетровск, ирылахун адекадақуа, Алитературеи аҟазареи рымшқуа. Абартқуа зегьы рҿы иаанарҧшуеит арҿиаратә еихьзара бзиақуа.

Асовет атеатртә ҟазара арҿиараҿы алшамҭақуа рзы, насгьы 50 шықуса ахьахыцыз аҟнытә аҧсуа театр ианашьоуп «Аҳаҭыртә Дырга» аорден.

Автономтә республика аинтернационалтә культураҿы алагамта ду ҟарҵеит Аҟуатәи ақыртуатә аҳәынҭқарратә драматә театр актиорцәеи арежиссиорцәеи: Михаил Ҷубинизе, Ҭина Болквазе, Флора Шеданиа, Нодар Мсхулиа, Акаки Бокучава, Борис Тоҧуризе, Серго Пачкориа, Нодар Қаросанизе, Лео Ҷедиа, Тина Баблизе, Георги Ратиани, Нора Ҟиҧиани, Ефемиа Харазе уҳәа ирацәаҩны егьырҭгьы.

Ажәеизатәи ахушықусазы Аҟуа ақалақь арҧшзараны иҟоуп ақыртуа театр арҿиаратә коллектив азы идыргыло ахьбра ҿыц.

Аҧснытәи акультуратә ҧстазааараҿы акрызцазк'уа хтысны иҟалоит Ахуаҧшҩы куҧш изкыу аурыс театр аартра.

Ахуаҧшыҩцәа ирылатцәаны иҟоуп аминиатиуратә театркуа — аҧсуа «Ҷарирама», ақыртуа «Окропири» рспектаклькуа. Урт рырҿиара хырхартас иамоуп асатиреи анумори, иазыкуҧоит ианызааауа ажәытәра ацәынхакуа рҿаҧера.

Ахатә цәа ахоуп, ахатә ҷыдарагьы амоуп ашықус рацәа зхыцуа аҧсуаа ретнографиатә хор «Нартаа» — 1973 шықусазы Венгриа имҩаҧысуаз жәлар бжьаратә афольклортә конкурс аҟны аҧхьаху хада «Ахьтәы ҧсаатә» згаз. Аҧсуа музыкатә хореографиатә фольклор арҿиареи апропагандеи рус аҿы алшамтақуа рзы ансамбль иахцоуп Қырттәылатәи ССР аҟны зҿаҧсазтәыз аколлектив ҳәа ахьз.

Аҧснытәи аҳәынҭқарратә филармониа еиднакылоит арҿиаратә коллективқуа 18. Урт рроль заҵааира ишьтыцуеит автономтә республика амузыкатә-хореографиатә ҟазара арҿиараҿы. Хреспублика антытцгьы еицырдыруеит аҧсуа жәлар рашәакуеи рыкуашаракуеи

зҽаԥсазтәыз Аԥснытәи аҳәынҭқарратә ансамбль, аҳәынҭқарратә хортә капелла, асимфониатә оркестр, акуашара аҳәынҭқарратә ансамбль ««Шьаратын», аҵабцәа рансамбль «Гунда», акамертәи аестрадатәи коллективқуа.

Аԥснытәи афилормониатә коллективқуа, заҵааира активла рҽаладырхууеит аешьаратә жәларқуа ркультураҟуа реибарбеиара апроцесс. Есышықуса иазҳауеит урҭ ргастрольтә ныҟуараҟуа ргеографиа — Москвеи Ленинграда инадыркны Қиеви Қарҭи рҟынза, Қрыми Ужгороди инадыркны Уралнза. Аԥснытәи ахореографиатә ҟазара ахаҭарнакцәа иҳараҟны инаргеит асовет культура абираҟ аҳәааныркәан — Индиа, Шри-Ланка, Сириа, Польша, ГДР, Венгриа, ФРГ, Амраҭашәарахьтәи Берлин агостролькуа анымҩаԥыргоз.

Аԥснытәи амузыкатә ҟазара арҽиараҽы алагаламҭа ду ҟанаҵоит автономтә республика акомпозиторцәа реидгыла — арҽиаратә ҧсҭазаара агуеисра иалагылоу. Рҽиаратәла аус руеит, амилаҭтә социалисттә культура ахазынахура дырбеиоит акомпозиторцәа А. Чычба, Р. Гумба, М. Берикашвили, К. Ченгелиа, В. Ҷкадуа, Т. Аԥьапуа, П. Петров Б. Багателиа, Л. Чепелиански уҳәа егьырҭгьы. Аԥсуа милаҭтә культура арҽиареи апропагандеи активла иацхрааууеит адирижиорцәа Л. Ҷьергениа, В. Судаков, В. Царгуш, А. Хагба, В. Окуҷьава, И. Шамба, ахореографцәа Е. Бебиа, К. Ҭарба, В. Куарҷиа, амузыкаҭцааҩцәа С. Қьец-ԥха, М. Ҳаш-ԥха.

Аԥсны уажәы еицырдыруа амузыкантцәа рыхьз анаҳҳәо ҳаҭырқуҵарала иаҳгуалаҳаршәаларoуп урҭ рбаҩхатәра шаҟа игуцаракны, шаҟа бзиа ибаны ираазоз Қырҭтәылатәи акомпозиторцәа ҟаиматқуеи амузыкатә усзуҩцәеи А. Баланчиваҙе, А. Шаверзашвили, Д. Шведов, П. Ԥанцулаиа, К. Гегечкори, Ш. Горгазе уҳәа егьырҭгьы, амузыкатә ҿар раазара аус аҿы алагаламҭа дузза шыҟарҵаз Қарҭ аҵараиурҭақуа, Д. Араҟишвили ихьз зхыу Аҟуатәи амузыкатә училишьче.

Ареспублика амузыкатә рҿиара апропагандеи ԥхьаҟа аизырҳареи рус активла иацхрааууеит Аԥснытәи амузыкатә хореографиатә гуԥ.

Аԥсуеи ақырҭуеи жәларқуа ринтернационалтә еимадараҟуа рырҿиаразы, урҭ рмилаҭтә культураҟуа реибарбеиаразы, егьырҭ аусмҩаԥгатәқуа инарываргыланы аҵак ду рымоуп «Арҿиаратә интеллигенциеи асахьаркыратә хаԥшьгареи» ҳәа Аҟуа ақалақь аҿы 1980 шықусазы имҩаԥгаз ареспубликатә еилаҵәажәара, абри ашьҭахь Қырҭтәыла ақалақьқуа рҟны имҩаԥгаз Аԥсуа фольклортә музыка амшқуа. Урҭ ирылахуз ҳаҭырқуҵара дула ирыхцәажәеит аԥсуа жәлар рмузыка раԥхьаза аизгара зҽазызкыз, еиқузырхаз, Аԥсны хаамтазтәи амузыкатә культура ашьаҭыркыҩцәа-акомпозиторцәа Қонстантин Қовач, Иван Лакрба, Иван Қортуа.

Ареспублика акультуратә ҧсҭазаараҽы ихҭыс духеит Аԥснытәи Асахьаҭыхыҩцәа реидгыла ареконструкциа ззырӷз ацәыргақуҵатә

зал аартра. Автономтә республикаҽтәи арҽиаратә ҟазара аусзуӡцәа — Д. И. Гулиа ихьз зхыу апремиа алауреат Т. Амҧар, Н. Ҭабукашвили, М. Ешба, Б. Ҕоҕоберизе, Ҷ. Кукулазе, Х. Аӡзба, С. Габелиа, И. Ҷкадуа, Г. Рухазе, Н. Бернадин, В. Иуанба, В. Гагулиа, В. Гамгиа уҳәа Аҧсны анҭыҵгьы ахьзаҧша рыманы иҟалеит.

Москватәи ахуаҧшыӡ ахушьара ҳарак аиҭеит аҧсуа сахьаҭыхыӡцәа русумҭакуа рцәыргакуҵа. Уи еиҽкаан Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет аинициативала СССР Аминиетрцәа Рсовет аҽы иҟоу. Қырҭтәылатәи ССР Аминистрцәа Рсовет Еснагьтәи ахаҭарнакраҽы.

Автономтә республика иамоуп ирацәаны акультуратә-ҵаралашаратә усҳәарҭакуа. Хаздагылоу аамҭазы миллионбжак ауааҧсыра зкунхо Аҧсынтәылан иҟоуп 350 библиотекакуа, ари ареволиуциа ҟалаанза иҟаз иадкыланы шәынтә рыла аҵкыс еиҳауп, 200 инарыцны аклубтә усҳәарҭакуа, 350 рҟынза акиношьакугылакуа.

Аҵыхутәантәи ӡба-хҧа шыкуса ирылагзаны, иҽыцу ҳаамҭазтәи ахыбрахь ииасит Аҧснытәи АССР Ареспубликатә библиотека. Уи уажәы Аҧсны жәлар рышәкуӡӡ И. Гь. Папаскьыр ихьз ахыуп; ареконструкциа азууп Ареспубликатә ҽартәи Гагратәи ацентртәи акалакьтә библиотекакуа, Гагра акалакь аҽы аҧхынтә театр, иҟаҵоуп иҽыцу аклубкуеи акультура ӡнкуеи. Гудоуҭа араион Лыхны ақыҭан, Очамчыра араион Ҷлоу ақыҭан,

Гал араион Чхуарҭал ақыҭан иаартуп амузыкатә школкуа, Тҟуарчали Гудоуҭеи акалакькуа рҟны — асахьаркыратә школкуа.

Аҧсны акультура-ҵаралашаратә усҳәарҭакуа рсистема аиҧьтәреи арҽиареи рпроцесс еиҧҟьарада имӡаҧысуеит. Ҧхьаҟатәи уи аетап аҽы акраҵанак'уа иҟалоит Аҟуа акалакь аҟны ажәытәтәи абаа ҧеыхакуа рзаангуара Аҧснытәи аҳәынҭқарратә музеи ахыбра ҽыц аргылара. Уи аҟны иҟаларц азгуаҭоуп 160 нызкь експонат. Автономтә республикаҽы иара убас иазҧхьагуаҭоуп Ареволиуциа амузеии иаарту ажәӡан аҵаҟа Амилаҭтә етнографиатә музеии аҧцара.

Аҧснытәи АССР азы апартиен аиҳабыреи рыкуҵаракуа рҽы иазгуаҭоуп автономтә Республика аекономикеи акультуреи аринахыҫгьы рышьтыхра инаваргыланы, агуабзиарахьчара, акурортқуа, атуризм, — Аҧсны аекономикаҽы аҭыҧ ҷыда аанызкыло зегьы аринахыҫгьы рырҽиалара.

Хутакахьала, ақуҵара рыдкылоуп Гулрыҧшь араион аҟны апрофильраҵәа змоу, 1000 каруат зк'уа ахушәтәыртатә комплекс аргылара адгьылтә ҭыҧ азалхразы. Ари ахушәтәыртатә центр аҽы иазҧхьагуаҭоуп акушакуа: атерапиатә, ахирургиатә, анервтә, аендокронологиатә, апульманологиатә, аблатә, агематологиатә, анеирохирургиатә, агастриттәентерологиатә, ауролоғиатә, агинекологиатә, ахаҵламҳәатә-хаҽытә хирургиа. Урҭ зегьы сибыҭахоит ҳаамҭазтәи амедицинатә еиқуршәагакуа рыла, техникала, убриалагьы на-

лыршахоит ареспублика ауааҧсыра иахуҭоу ацхыраара ҕуҕуа рыҭара.

Адуцәа рзы зыʒбаху ҳҳәаз аҟушақуа рнаҽсангьы, ахушәтәырҭатә комплекс иалалоит апедиатриа ҳаамҭазтәи адҭақуа инагʒаны ирыкушәо, апрофильрацәа змоу ахуҷтәы хушәтәырҭа.

Ирацәоуп Асовет мчра ашыкусқуа рыҽнуҭҟала инеидкыланы Аҧсны агуабзиарахьчара асистемаҽы иалыршоу апрогресс. Ареволиуциа ҟалаанʒа атәылаҽацә аҟны иҟазҭгьы 92 каруаҭ рҭыҧ змаз ахушәтәырҭақуа ҧшьбеи ақыҭаҽтәи амедицинатә пунктки. Уажәы автономтә республикаҟны аус руеит 49 ақалақьтәи араионтәи хушәтәырҭақуа, аполиклиникақуа, адиспансерқуа, ақыҭаҽтәи аучасткатә хушәтәырҭақуа 18, аҳақьымратә амбулаториақуа 53, афельдшертә-акушертә пунктқуа 112. Урҭ рҽы аус руеит 2 нызқьҽык рҟынʒа аҳақьымцәа, 5 нызқьҽык инарыцны абжьаратә медицинатә усзуҽцәа. Ахушәтәратә каруаҭқуа рхыҧхьаʒара 6 нызқь рҟынʒа иазҳаит.

Аҧсны жәлар ргуабзиарахьчараҽы ҭабыргыҭәҟьаны иҟаҭоу ашьаҽа дуʒʒақуа алҭшәоуп уи арҽиаразы автономтә республика анышьақугыла аҧхьаʒатәи амшқуа инадыркны СССР-и, Аахыҭ-Қавказтәи Афедерациеи, Қырҭтәылатәи ССР-и иарҭо агуцаракра. Атәылаҽацә аҷьажәлар ргуабзиарахьчара азҭаатәқуа дрызҽлымҳан РСФСР агуабзиарахьчара раҧхьаʒатәи анарком Н. А. Семашко.

1935 шықусазы Аҧсны аус руан аҳақьымтәи афельдшертәи пунктқуа 47. Астоматологцәа аламҭакуа, аҳақьымцәа рхыҧхьаʒара 1921 шықусазы 43-ҽык ахьыҟаз ахаҭыҧан, 1940 шықусазы 382-ҽык ҟалеит. Аҳақьымцәа В. А. Шервашиʒе, В. Т. Анчабаʒе, Н. В. Анҭелава, С. И. Аршба, А. А. Григолиа, П. С. Ҷьаҧариʒе, А. И. Мостков, Н. П. Рухаʒе, Г. Т. Линдтроп, Г. П. Папасқуа, В. А. Столбовски, Д. Ф. Ешба, Н. И. Шублаʒе, Н. Г. Строевонс, И. А. Қарга, Е. И. Руссо, П. Г. Аҧшилава, Н. Е. Бенделиани, Е. Д. Шевалие, Г. Н. Емхаа уҳәа егьырҭгьы аҷьажәлар ирылаҭәаны иҟан, ҳаҭыр ду рыкурҭон.

Аҭыхутәантәи аамҭазы автономтә республика анапхгара хшыҽзышьҭра ҕуҕуа анаҭо иалагеит Аҧсны акурортқуа рырҽиара наукала ишьаҭаркыу аплан азышьақургылара, абриаан ҳасаб азуны уажәтәии ҧхьаҟатәии абиҧарақуа ринтересқуа рзыҳәан иара аҧсабаратә беиарақуа еиҷаҳарала ахрархуара.

Аҧснытәи АССР Аминистрцәа Рсовет иармазеит, Қырҭтәылатәи ССР Аминистрцәа Рсовет ашҟагьы инанагеит Риҭа — Ауадҳара аҧсшьареи атуризми рзона аринахысгьы арҽиареи иагыу-иабзоу аҟаҭаразы аусмҽаҧгатәқуеи ирызкны ақуҭара апроект. Уи иазгуанаҭоит аҧсабара ахьчареи абеиарақуа еиҷаҳарала ахрархуареи, амилаҭтә парк аҧҭареи зымҽхазк'уа азҭаатәқуа зегьы рыʒбаразы акомплекстә программа.

Аҧсны акурорттә ус арҽиаразы ленинтә рбарақуа инеишьҭаргыланы рынагʒара иал-

ҭшәаны уи ҟалеит ҭабыргыҭәҟьаны Ҳаҧсадгьыл анҭыҭгьы еицырдыруа зегьеидгылоутәи гуабзиарачаҧарҭаны. Аҧсабара ахаҭа иалнаршеит Пицунда адунеи аҿы еицырдыруа акурорт аҧҭара, Афон Ҿыцтәи аҳаҧытә комплекс аҟаҭара, Гагреи Аҟуеи ақалақьқуа рҟны абольнеологиатә хушәтәырҭақуа рҿы аҙқуа даҿа ҷьара иуҧыхьамшәо реилазаара ахархуара. Инеидкыланы автономтә республикаҿы иахьа аус руеит 110 рҟынҙа агуабзиарачаҧарҭақуа. Урҭ аамҭак ала иалдыршоит 300 нызқьҿык инарыцны рыҧсшьареи рыхушәтәреи.

Аха атәылаҿацә аҧсабаратә беиарақуа рымацара ракуҙам Ҳаҧсадгьыл дуҙҙеи уи анҭыҭи рҟнытәи зыкьҿыла ауаа адзыҧхьало. Урҭ арахь иаауеит ҿаҧхьа ирнырырц аҭыҧантәи ауааҧсыра ртрадициатә сасдкылареи ргуаартреи. Акраатцуеит абарҭ аҟазшьақуа рыла урҭ рыдрыҧхьалоижьҭеи аҧхьагылара змоу аурыстәи ақырҭуатәи, мраҭашәараевропатәи аинтеллигенциа рхаҭарнакцәа. Акоммунист партиеи, Асовет ҳәынҭқарреи жәларбжьаратәи акоммунисттәи аусуҿтә ҭысреи иналукааша русзуҿцәа.

Асовет Аҧсны ахьҙ-аҧша амоуп иара аспорттә традициақуа рыла, акласс ҳарак змоу аспортсменцәа разыҟаҭаразы иамоу алшарақуа рыла.

Аолимпиатә хумаррақуеи, адунеи ачемпионатқуеи, егьырҭ адунеижәларбжьаратә еицлабрақуеи рҿы хавтономтә республикаҿтәи аспорт ахьҙ-аҧша изныкымкуа ирыхьчахьеит

ҳаспортсменцәа ампыласыҿцәа — А. Тҟебучава, А. Санаиа, А. Ҕоҕобериҙе, Н. Ҙаҧшь-иҧа, В. Маан, И. Грамматикопуло, В. Дараселиа; агимнаст В. Ҷьаиани; ақуҧаҿцәа В. Мачкалиан, В. Маршьан, Г. Ҟурашвили, С. Терновых; аштангист Р. Ҭаркьыл; ахысҿцәа М. Папавеи К. Дараселиеи; аҿыбҕаҟаза З. Аншба; аҙалаҧалаҿ М. Чачба; аҙсаҿцәа В. Лавриненко, Б. Никитин, А. Грабовски. Ҳгуы рыладуны рыхьҙ ҳҳәоит хынтәтәи аолимпиатә чемпион Виктор Санееви аолимпиатә хумаррақуа рчемпионцәа — ампыласҿы Никита Симониан, анапылампыласыҿцәа Сергеи Лиугаилои Владимир Дорохови, XXII Аолимпиатә хумаррақуа Москватәи рпризиор Саида Гунба.

Аҧснытәи аспортсменцәа рыкуҿиарақуа раарҧшраҿы ирыҷьшьоу рацәоуп афизкультуратә организациақуа ртренерцәеи рнапхгаҿцәеи А. Керселиан, А. Норакиҙе, В. Каландаҙе, А. Седов, Б. Ҷолокуа, В. Крылова, В. Барцыц, В. Аҳашба, Н. Иахиопуло, Г. Чичуа уҳәа егьырҭгьы.

Аҟуеи Галтәи араиони рааигуара иҟоу аспорт базақуа рҟны еснагь рҿазыҟарҭоит аспорт хкқуа рзы СССР иалҧшаау аолимпиатә командақуа.

Абарҭқуа инарываргыланы, аусмҿаҧгатәқуа наргҙоит афизкультуреи аспорти рмассатә хкқуа рырҿиаразы. 1979 — 1980 шыкусқуа рзы ихыркушан аспорттә хыбрақуа 7 рыргылара, урҭ рхыҧхьаҙараҿы Ареспубликатә стадион акомплекстә шҭақуеи аспортзали,

Ахуҷтәы-ҿартә спорт школ — Аҟуа ақалақь аҿы, аремонт рызууп аспортзалқуа, ахархуарахь ирыҭоуп асубтропикатә нхамҩа Қырҭтәылатәи аинститут азал, иалгоит Аҟуа ақалақь амшын хықуаҿы атеннистә кордқуа рыргылара, араҟа аусура иалагеит аҙсарҭатә бассеин ҿыц.

VII

Асоциалисттәи акоммунисттәи ргылараҿы, аекономикеи акультуреи рырҿиараҿы Аҧснытәи АССР ақуҿиарақуа апартиеи аиҳабыреи рыху ҳаракны иршьеит. Ҳреспублика абираҟ иаркыуп Ленини, Октиабртәи Ареволиуциеи, Ажәларқуа реиҩызареи рорденқуа. «Асовет Аҧсны Ажәларқуа реиҩызара аорден анашьара, — иҳәеит ҚПСС Ацентр Комитет Аполитбиуро ачленрахь акандидат, Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет Актәи амаҙаныҟугаҩ Е. А. Шеварднаҙе — асимволтә цакы аманы иаанарҧшуеит ажәларқуа реиҩызара арҕуҕуараҿы Қырҭтәылатәи аресҧубликаҟны имҩаҧысуа апроцесскуа рырцауларeи, рымҽхак арҭбаареи рырҕуҕуареи рҿы Аҧснытәи автономтә республикеи Аҧснытәи аобласттә партиатә организациеи инаргҙо ароль.

Иҳаҩсыз ахушықуса аихшьалақуа аныҟаҳца ашьҭахь ҳара иҭегьы еилхха иаҳбарҭахеит Асовет Еидгыла Акоммунист партиа Ацентр Комитет ахара ишыҧшуа, акоммунизм аргыларазы иазгуаҭоу апланқуа аҧсҭазааратә мчы шрымоу, рынагҙара шалшо. Аҧсны аҵьажәлар ажәабатәи ахушықуса адҭақуа қуҿиарала ишынаргҙаз, ирыцҭангьы ишынаргҙаз азы иршаҳаҭгоуп уи Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитети, Қырҭтәылатәи ССР Аминистрцәа Рсовети, Совпрофи, Қырҭтәылатәи ЛҚСМ Ацентр Комитети еиҭаҭуа Рбираҟ ҟаҧшь анашьара.

Иҳазгуакьоу апартиа иҟанаҭо ахшыҩзышьҭреи агуцаракреи рзы агуазыҳәара рыманы, Аҧсны аҵьажәлар азхиоуп аҵьатә фырхаҭара ҿыцқуа раарҧшра.

Абарҭ ацәаныррақуа ҕуҕуалаҙа ирныҧшит XXXV Аҧснытәи аобласттә партиатә конференциа аматериалқуа, автономтә республика апартиатә актив реизарақуа. Урҭ рылацәажәеит ҚПСС XXVI аизара дуи Қырҭтәылатәи Акомпартиа XXVI аизара дуи рықуҭарақуеи, насгьы апартиатә еизара ду рықуҭарақуа рынагҙаразыҳәан аиҿкааратәи амасса-политикатәи усмҩаҧгатә хадақуа рперспективатә план шьақузырҕуҕуаз апартиа аобласттә комитет апленум ақуҭарақуеи инарықуршәаны Аҧснытәи акоммунистцәа руснагҙатәқуа.

Абарҭ амшқуа рзы Аҧсны ақалақьқуеи араионқуеи рҟны асоциалисттә еицлабра мҽхакы ҭбаала идырҿиоит ҚПСС XXVI аизара дуи Қырҭтәылатәи Акомпартиа XXVI аизара дуи рҭоурыхтә қуҭарақуа рынагҙаразы. Аҵьатә коллективқуа иҿыцны еиҭарыхуаҧшуеит уаанҙа иргахьаз ахыдҭақуа, ажәеи-

затәи ахушықуса аҧхьатәи ашықус адҭақуа рыҿҳәара аҟынӡа инамгакуа рынагӡаразы иҭегь иҳаракыу аҳәаақуа азгуарҭеит. Автономтә республика аҵьажәлар абас аусура рыднаҭоит амилаҭтә ҳәынҭқарратә шьақугыларақуа рыршәҭкакаҷразы КПСС Ацентр Комитети Асовет еиҳабыреи иҟарҭо агуцаракра дуӡӡа.

1981 шықусазтәи инеидкыланы ажәеизатәи ахушықусазтәи апланқуеи асоциалисттә хыдҭақуеи уаанӡа еиҧш рынагӡараҿы высшьа змам уасхырны, игураргаганы иҟоуп анхамҩатәи акультуратәи ргылара аусхкқуа зегьы рҟны апартиатә напхгара заҭааира арҕуҕуара, уи аиҭбыраӡатәи апартиатә организациақуа рроль ашьҭыхреи, акадрқуа ралҧшаара, рааӡара, рықургылара реиҕьтәреи, апартиатәи аҳәынҭқарратәи, аҵьатәи дисциплина арҕуҕуареи рымадара.

Абарҭ агуҭакқуа ралыршаразы ихархуага хадоуп амассақуа рыҩнуҭҟа аидеологиатәи аполитика-аа̄ӡаратәи усура, акоммунистцәа рнаукатә марксист-ленинтә дунеихуаҧшышьа ашьақургылара, аҵьажәлар зегьы акоммунисттә идеалқуа гук-ҧсыкала рзыҟазаареи, асоциалисттә Ҧсадгьыл абзиабареи рҭас ала рааӡара.

Иара убри аамҭазы автономтә республика ауааҧсыра милаҭрацәала реилазаара ҳасаб азуны, насгьы ареспублика еидгылақуеи аҳәаанырцәи рҟнытәи иаауа атуристцәеи аҧсшьацәеи рхыҧхьаӡара заҭааира ишазҳауа азгуаҭаны, Аҧснытәи апартиатә организациақуа ахшыҩзышьҭра ҷыда арҭоит аҵьажәлар рпатриоттәи ринтернационалтәи аа̄ӡара арҕуҕуара.

Абри ауснагӡатә аӡбара иацхраауеит Аҧсны, уи ақалақьқуа, араионқуа, хаз игоу аҵьатә коллективқуа, насгьы Қырҭтәыла, Аҷара, Аахыҭ-Уаҧстәыла араионқуа рҵьажәлар, аешьаратә еидгылатә республикақуа хаз игоу рраионқуа рҵьажәлар рбжьара ирҿиоу атрадициатә еицлабрақуа.

Аҧсны мацараз акумкуа, Қырҭтәыла зегь азгьы ауааҧсыра реиҩызареи риешьаратә акзаареи рцәанырра арҕуҕуараҿы ирыҭарк'уа рацәоуп абарҭ реиҧш иҟоу ахҭысқуа — Жәыргьыҭ араион Рухи ақыҭан Қырҭтәыла аҿар ртрадициатә ныҳәа амҩаҧгара, Қарҭ ақалақь аҿы Аҧсны Амшқуа рымҩаҧгара, Аҟуа ақалақь аҿы — ареспублика ачаиаарыхыҩцәа реизара, В. И. Ленин диижьҭеи 110 шықуса аҭра аламҭалазы Қуҭешь ақалақь ахь идәықуҭаз ареспублика ашьҭымҭацәа гук-ҧсыкала рыдкылара. Анаукатәи арҿиаратәи интеллигенциа аус рыдулараҿы акрызҭазк'уа хырхарҭаны иҟоуп урҭ интернационалтә ҭасла рааӡара. Ашәҟуы «Адәаӡа» аҿы Леонид Илиа-иҧа Брежнев иналкааны иазгуеиҭон: «Зыҿҭахкааны иҟоу иарбанзаалакгьы амилаҭтә культура хымҧада ихьысҳахоит, иацәыӡуеит азеиҧш уаажәларратә ҟазшьақуа». Убри азыҳәаноуп еснагь ҳзадгыло ҳреспубликаҿы ишьақурҕуҕуахаз атрадициа бзиа амилаҭтә культурақуа рымшқуеи рдекадақуеи рымҩаҧгара, Қырҭтәылеи инеидкыланы

атәылеи иреиҧьу рырҽиаратә коллективқуа рықугыларақуа. Заҵааира иҽиоит Аҧсны анаукеи акультуреи русзуҩцәа реимадарақуа.

Абри инамаданы иахгуалаҳмыршәарц залшом автономтә республика аҧьажәлари иналукааша апоет-академик, Асоциалисттә Џьа Афырхаҵа Иракли Виссарион-иҧа Абашиҙеи реиҧылара, хьҙи-ҧшеи змоу Шоҭа Руставелии Захари Ҧалиашвилии рыхьҙқуа зхыу Қарҭтәи атеатрқуа Аҟуа ақалақь аҽы изныкымкуа имҩаҧыргахьоу агастролькуа.

Абри ахырхарҭала, аплан азышьақургыланы, аполитика-ааҙаратәи акультура-ҵаралашаратәи усура мҩаҧыргоит Қырҭтәылатәи ССР агуҧ «Адырра» Аҧснытәи аорганизациа, аҭоурыхдырҩцәа, арҵаҩцәа, аҳақьымцәа рнаукатә гуҧқуа, акультура абаҟақуа рыхьчаразы агуҧқуа, арҿиаратә еидгылақуа, жәлартә университетқуа, акультура аҩнқуа. Заҵааира русура еиҧьыртәуеит, рпропаганда дырҧуҧуоит Қырҭтәылатәи Акомпартиа Аҧснытәи Обкоми Аҟуатәи ақалақьтәи комитети рполитикатә Ҵара аҩны, апартиатә комитетқуа рполитикатә ҵара акабинетқуа, алектортә гуҧқуа, марксизм-ленинизм ауниверситетқуа.

Абри аусураҽы аҭыҧ ҷыда рымоуп аинформациеи апропагандеи рхархуагақуа. Иазгуаҭазарц ахуҭоуп Октиабр Дуззa 61 шықуса ахыҵра аламҭалазы адырраҭарақуа ишрылагаз Аҧсуа телехуаҧшра. Уи иауалуп аҧьажәлар ридеологиатә ааҙараҽы акрызҵазк'уа ароль нанагҙарц. Асовет Аҧсны 60 шықусахыҵра хьзырҳәага аныҳәа азгуатауа, аҧсуа

жәлар, автономтә республика аҧьажәлар ирҳәоит аҧхьагыларатә роль шамоу аобласттә партиатә организациа, уи еснагь Ленин дуззa имҩала ҧхьаҟа ишцо, аусуцәа ркласс, Аҧснытәи аколнхаратә нхаҩыжәлар, жәлартә интеллигенциа ҟушрала рымчқуа шеизанак'уа иалыршоу акуҽиарақуа заҵааира рышьақурҧуҧуаларазы, рырҿиаларазы, акоммунисттә ргылара иҵегьгьы иҳаракыу аҳәаа ҽыцқуа анапаҟны раагаразы.

Аҧснытәи апартиатә организациа иацхырааҩцәа ҕьеҩқуаны, Акоммунист партиа аполитика аҧсҭазаараҽы активла рынагҙаҩцәа ракуны иҟоуп Жәлар рдепутатцәа Рсоветқуа, азанаатеидгылақуа, акомҿареидгыла — урҭ инарҵауланы иҭырҵаауеит анхамҩатәи акультуратәи ргылара азҵаатәқуа, иалдыршоит асоциалисттә еицлабра заҵааира арҿиалара, аҧьа коммунисттә ҵасла азыҟазаара, аҽар раазоит акоммунизм аидеалқуа гук-ҧсыкала рызиашара аҵасала, асовет жәлар рреволиуциатәи, рырратәи, рҧьатәи традициақуа рҵасала.

* * *

Ареспублика аҧсҭазаараҽы ганс иахгалакгьы, уи акуакьқуа рҽы ҳахьнеилакгьы, зегьыиҧьара иаабоит, иаҳныруеит аиҵакра дуззақуа шыҟоу, урҭ зегьы шрымадоу Асовет мчра, уи апрактикатә усура, ленинтә Коммунист партиа анапхгара ҟуш, Асоветқуа Рҭаы-

ла рыжәларқуа ҧгара зқум реиҩызара амч дуӡӡа.

Ҳаҧсадгьыл дуӡӡа аҷьажәлар зегьы инарылагыланы, Аҧсны аусуцәа, аколнхацәа, аинтеллигенциа, КПСС XXVI аизара ду аҭоурыхтә қуҭарақуа, уи аҟны КПСС Ацентр Комитет Амаӡаныҟугаҩ хада, аҩыза Л. И. Брежнев иҟаиҭаз Аҳасабрбатә ажәаху ҭауа, гук-ҧсыкала ҭабуп ҳәа рҳәоит ирызгуакьоу Акоммунист партиахь ҟушрала имҩаҧнаго, атәыла аринахысгьы аршәҭкакаҷра алыршара иазкыу аҩнуҭҟатәи адәныҟатәи аполитика азы.

Апартиа апланқуа — асовет уаа рхы-рыҧсы зызкыу, рхуцра иалоу аадырҧшуеит. Ргуы хыҭ-хыҭуа урҭ еиҭарҳәарц рылшоит апартиа иазкны Дмитри Иосиф-иҧа Гулиа аҭак ду змоу ицәаҳәақуа:

Амреи аҳауеи — акоуп,
Жәлари Апартиеи — акоуп,
Дунеиаҿ лашара ыҟам мрада,
Ҳабзазара акгьы иаҧсам ҳ-Партиада.

«Мариала аҧсҭазаара ҿыц ииуам, — иҳәеит КПСС XXVI аизара ду аҟны Леонид Илиа-иҧа Брежнев. — Иуадаҩуп, зны-зынлагьы иргуаҟгоуп асоциалтә-прогресс амҩа. Аха асоциалисттә уаажәларра ақуҿиарақуа убасҟак идухоит, убасҟак иубарҭахартә иҟалоит уи аргылаҩцәеи ахьчаҩцәеи рфырхаҭара шаҟа идуӡӡоу аҟара».

Бзанҭык иҟамлацыз ирҿиоу асоциализм

аҳаракыракуа рахь абри амҩа аҧсуа жәлари автономтә республика аҷьажәлар зегьи аныcит Асовет Қырҭтәыла ажәлар иакыу, еилаҭәоу рҭаацәараҿы. Урҭ инагӡаҭәҟьаны ирныруеит Қырҭтәылатәи Акомпартиа Ацентр Комитет инҭкааны, аганқуа зегьрыла, усла ирнаҭо ацхыраара, инеиҧынкыланы ибзиоуп ҳәа ахырҳәаауеит, иагьадгылоит ареспублика акоммунистцәа рштаб ҧьеҩ лыҭшәа бзиалатәи аусура.

Аҧсуааи ақырҭцәеи, аурысцәеи аукраинцәеи, аерманцәеи азербаиҷьанцәеи, ауаҧсааи абырзенқуеи, аурымцәеи аестонцәеи уҳәа Аҧсны иқунхо жәабала егьырҭ амилаҭқуеи ажәларқуеи реицхырааареи реидгылара ҕуҕуеи ҳаҧсҭазаара иазакуанны, иаҭабыргхаҭаны иҟалеит.

Ҳара ибзианы еилаҳкаауеит асовет жәларқуа риешьаратә ҭаацәара урҭ рхыҧхьаӡараҟны аҧсуа жәлар ирымоу ақуҿиарақуа зыбзоуроу аурыс жәлар дуӡӡа шракуу. Ҳара урҭ ҳхы рықукны еснагь иаҳҳәоит гук-ҧсыкала идуӡӡаны ҭабуп ҳәа.

КПСС XXVI аизара ду иаанартит аиааира ҿыцқуа ргаразы еилхха иҟоу аперспективақуа, акоммунисттә ргылара аҳәаа ҿыцқуа азгуанаҭеит. Ҳпартиа ленинтә Центр Комитети, уи Аполитбиурои, хаҭала КПСС Ацентр Комитет Амаӡаныҟугаҩ хада, СССР Иреиҳаӡоу Асовет Апрезидиум Ахантәаҩы аҩыза Леонид Илиа-иҧа Брежневи Аҧснытәи Автономтә Советтә Социалисттә Республика аршәҭкакаҷразы ес-

нагь абҵас иḱарҵо агуцаракразыхәан даараӡа ҭабуп ҳәа раҳәауа, автономтә республика аҵьажәлар азхиоуп рымчқуа зегьы рмеигӡара акоммунистцәа иреиҳау рфорум ақуҵарақуа аҧсҭазаараҽы рынагӡара, ажәеизатәи ахушықусатәи адҵақуа рынагӡареи инарыцҵангьы рынагӡареи рзы Зегьеидгылоутәи асоциалисттә еицлабра активла рҽалархура.

Борис Виктор-иҧа Адлейба

АСОВЕТТӘ АҦСНЫ 60 ШЫҚУСА АХЫЦУЕИТ

●

ბორის ვიქტორის ძე ადლეიბა

ᲡᲐᲑᲭᲝᲗᲐ ᲐᲤᲮᲐᲖᲔᲗᲘᲡ 60 ᲬᲚᲘᲡᲐ

აფხაზურ ენაზე

●

Борис Викторович Адлейба

60 ЛЕТ СОВЕТСКОЙ АБХАЗИИ

На абхазском языке

Аредакторцәа: *Шь. Аџьынџьал, Н. Ҭар-ҧха.*
Асахьаҭыхратә редактор *П. Цқвитариа*
Атехникатә редактор *В. Левченко*
Акорректорцәа: *С. Қьецба, Е. Ҷокуа.*
Аҭыжьҩы *Т. Ашьхараа*

Аус адуларазы иҧыҭоуп 30.04. 1981 ш.
Акьыҧхьразы анапы аҭаҩуп 13.05. 1981 ш.
8,37 кьыҧхь бҩьыц ыкоуп. 2,98 аҭыжьратә хыҧхь.
бҩьыц. Акьыҧхь ҭаулаз қьаад. Аф. 70x90¹/₁₆.
Азаказ 3308. Атираж 1000. Аху 10 к.

Ашәкуҭыжьыртә «Алашара», Акуа, Ленин иул., № 9.

Қырҭ. ССР ашәкуҭыжьырҭақуеи.
аполиграфиеи, ашәкуҭиртақуеи русқуа рзы
Аҳәынтқомитет Акуатәи атипографиа Ленин
ихьз зхыу. Акуа Ленин иул., № 6.

Аху 10 к.

2975/140
87.68/40